

Skriftserien Tibetansk klädkultur

མིའགས་སྒྲིག་པ་ལྟུང་།

MINYAK, KLÄDEDRÄKT

Svenska

Drago Deda museum för Tibetansk klädkultur

Skriftserien Tibetansk klädkultur

མི་འག་སྒོར་གྱི་གོ་ས་རྒྱུ་

MINYAK, KLÄDEDRÄKT

སི་ཆེས་དན།

Svenska

ཐུག་མགོ་ཏི་དར་བོད་གྱི་གོ་ས་རྒྱུ་རིག་གནས་བཤམས་སྟོན་ཁང་།

Drago Deda museum för Tibetansk klädkultur

Förord

Genom historiens långa flod har språk och skrift, föda och dräkt hela tiden varit själen i varje folks kultur. Så snart dessa kulturella uttryck försvinner – oavsett folkslag – töms de på mening. Med den hastiga globaliseringen har dock många folks traditionella kultur på kort tid genomgått enorma förändringar, eller närmar sig utrotning.

I tibetanskt område, också på avlägsna platser, finns inflytandet från modern kultur överallt. Många tibetaner kan inte stå emot dessa tidigare okända frestelser och överger gradvis sin traditionella livsstil på jakt efter ett banalt, enspårigt mode. Resultatet blir att goda traditioner förkastas helt, den etniska kulturen förändras till oigenkännlighet. Kläderna från vår barndom, liksom våra föräldrars sedvänjor, har nästan helt försvunnit på några korta årtionden, och de äldre personer som ännu minns går bort. Inför detta faktum känner jag mig djupt förkrossad. Efter noga övervägande har jag beslutat, och börjar med kläder och accessoarer, att göra en blygsam insats för att rädda och bevara traditionell kultur.

Det finns en rik och varierad uppsättning element i den tibetanska dräkten, dess färger har resonans i naturen: blått står för den djupblå himlen och sjöarna, rött för eldsflammar, gult jorden, grönt grässlätterna... som naturen skänker människor olika energier. Dessutom anses sju ädelstenar, som är vanliga i tibetanska smycken – guld, silver, korall, agat, bärnsten och andra – vid sidan om sin dekorativa funktion, ha kraften att avvärja ondska, beskydda och bringa hälsa.

Naturen i högplatåns snöernas rike har djupt och omfattande påverkat klädedräkten i de olika områdena. I betesområden på hög höjd bär man huvudsakligen tjocka läderrockar, i agrarpastorala områden görs kläderna till största del i ylle medan kläderna i agrara områden, på lägre höjd, mestadels är av lätt, tunt tyg. Så ser man att kläder, mer än blott en kulturyttring är en kristallisering av människors intelligens i att anpassa sig till sin livsmiljö.

Förfäderna sa även att tibetaners kläder direkt har välsignats och vidareförts av tidigare dynastiers kungar, som Songtsen Gampo – Avalokiteshvara bodhisattva omvandlad, Trisong Detsen – Manjushri bodhisattva omvandlad, Tri Ralpachen – Vajrapani bodhisattva omvandlad, samt mahasiddhorna Padmasambhava mahaguru, Vimalamitra och Shantarakshita. Att ta på sig sådan autentisk etnisk dräkt ger en – vid sidan om att den driver bort köld, håller värme och smyckar kroppen – bodhisattvornas heliga stöd.

För att bevara och föra vidare den tibetanska klädedräktskulturen grundade jag i januari 2018 Deda, museum över tibetansk dräktkultur och investerade stora mängder mänskliga, materiella och ekonomiska resurser. Arbetsgrupper har många gånger sänts till platser som Kham, Amdo och U-Tsang för att samla in äldre tibetanska kläder, intervjua gamla människor från orten ifråga, lära sig om dessa plaggs tillverkningsförlopp, materialklassificering och historiska ursprung, samt arrangera, ställa ut och bevara de kulturlämningar som samlats in.

Att samla in dräkter är dock bara första steget. Sammanställs inte material om dem till text kommer knappast detta värdefulla kulturarv i omlopp i framtiden. Efter att ha undersökt saken såg jag att största delen av forskningen om tibetansk dräkt, inhemsk som internationell, begränsar sig till ett visst område, medan forskning om klädedräkt i tibetanskt område som helhet saknas. I september 2020 inrättade jag därför Högplatåns

dräktforskningscenter, som systematiskt forskar om all klädedräkt i tibetanskt område samt planerar sammanställa en bokserie. Vi avser ge ut en bok om året för att presentera tibetansk klädedräkt från skilda områden: vi täcker hela det tibetanska området med början i min hemtrakt, Drango. För att främja tibetansk kultur globalt görs samtidigt översättningar till olika språk.

När vi sammanställer böckerna använder vi förstahandsmaterial, vi registrerar troget de äldre tibetanernas muntliga beskrivningar av tillverkningstekniker, bakgrundsberättelser, relevanta ordspråk, gåtor och annat för att försäkra materialets autenticitet. Vi lägger inte avsiktligt till uppdiktningar eller spekulativa episoder i syfte att locka folk. I de fall samma klädedräkt förekommer i flera områden väljer vi utifrån det specifika fallet att presentera den utmärkande dräkten från ett område, snarare än att ta upp samma dräkt också i böcker om andra områden.

Idag är vår forskning ännu i en trevande fas, till många delar omogen och oprofessionell, och vi gör oss lätt till åtlöje. Men gör inte vår generation allt vi kan för att, i den snabba globaliseringsprocess som pågår bevara detta kulturarv, kommer allt färre känna till det i framtiden.

Mer, än att utgöra en viktig beståndsdel av tibetansk kultur är den tibetanska klädedräkten ett uttryck för mänsklighetens kulturella mångfald. Att bevara tibetansk kultur är detsamma som att bevara denna mångfald. Jag hoppas att våra ansträngningar leder till att fler lär känna den tibetanska kulturens unika förtrollning. Tack till alla som stöder och hjälper oss: just genom våra gemensamma uppoffringar låter sig denna bok presenteras.

Sodargye,
4 juni 2024

Inledning

Minyak är en folkgrupp som utgör en gren av Dong-klanen, en av Tibets fyra stora klaner. Långt innan det tibetanska kungariket etablerades levde de i området kring floden Drukchu och på andra platser i östra Amdo. Krig och andra orsaker splittrade senare folkgruppen i två stora grenar: den södra grenen, som idag huvudsakligen är utbredd i Minyak-området i Kham, och den norra grenen som sprider sig i det som nu är den autonoma regionen Ningxia Hui. Under Tibets splittringsperiod, vilket historiska dokument visar, etablerades regimen västra Xia (Tangut) av den norra grenen och man anlade sin huvudstad i närheten dagens Yinchuan.

Inom den akademiska världen har det alltid funnits åsiktsskillnader gällande definitionen av Minyak som etnisk grupp. Minyak i övre Amdo och Kham kallas Minyak, medan de i andra områden kallas stora Minyak. I föreliggande skrift avser Minyak specifikt den Minyak-grupp som lever i området Minyak Regang och nordöstra delen av Nyarong län i Kham, en definition som erkänns av de flesta historiker. Fokus och skriftens kärninnehåll är i stort sett dess invånares klädsel och accessoarer med centrum kring Dartsedo, från Nyarong till Shebmae.

Klädedräkten skiljer sig mellan olika områden på grund av faktorer som topografi, klimatförhållanden, om man ägnar sig åt jordbruk eller boskapsskötsel. I höghöjdsområden som Lharima och Ra'le bär kvinnorna bärnstenssmuckan och blomornament av ringar på huvudet; i områden på mellanhöjd med dess blandning av jordbruk och boskapsskötsel – som i Sabdea köping och Gangkar Riwo köping i Dartsedo – bärs veckade och färgstarka bakgo-kläder vilka framhäver en mängd lokala särdrag, samtidigt som de motsvarar vanliga tibetansk estetik; i låghöjdsområden som Gyezil härad och Shebmae härad uppvisar klädedräkten korskulturella inslag på grund av

en närhet till områden som bebos av de etniska grupperna Han och Yi, men i grunden behåller de ännu traditionella särdrag – få och enkla smycken är utmärkande inslag i hur man klär sig här.

I denna skrift – Minyak, klädedräkt – har vi i Forskningsinstitutet för klädedräkt på den tibetanska högplatån genom forskning i historiska dokument, fältstudier och med andra metoder på ett allsidigt sätt studerat och skapat oss en förståelse av denna traditionella klädedräkt, som är spridd över ett brett geografiskt område där det finns olika behov på grund av livsmiljö och en viss grad av regionala kulturskillnader; baserat på kulturella särdrag, unika hantverk och regional representation har vi slutligen valt ut fjorton dräkter. För att få fram deras ursprungliga kulturella innebörd har vi avstått subjektiva spekulationer i det innehåll som lokala folklivsforskare och äldre har berättat för oss muntligt, vi har bevarat det som det återgavs. För varje klädesplagg har vi intervjuat minst tio personer. Skillnader i de intervjuades uttalanden och nya frågor som uppstått under skrivprocessen har vi granskat och löst genom jämförande analyser och kompletterande intervjuer. Dessutom har vi noggrant övervägt och diskuterat varje ords stavning och användning, förklaringsmodeller, form och ordning för hur innehållet presenteras och sedan lämnat över materialet till forskare på området för granskning, därefter har vi strikt genomfört omfattande revideringar samt korrekturläst.

Bildmaterialet är fotografier av klädernas ägare som själva bär dem. Vad gäller sättet att bära dräkterna samt hur accessoarer kombineras har vi för att minimera felaktigheter så långt möjligt bevarat den mest traditionella stilen. Fotografierna är nya verk som har krävt betydande investeringar och noga framtagits av ett professionellt fototeam. Vi har fått formella tillstånd att använda dessa porträtt från de avbildade personerna själva.

Vid sidan om att skydda kroppen och tjäna som utsmyckning bär kläder och accessoarer på kultur, bland annat i form av traditionella seder och estetisk psykologi. Också sättet att kombinera färger, att bära kläderna, visor vid vävning, muntligt berättande och ordspråk som associeras med klädedräkt från dessa områden återspeglar en djup och rik folkkultur. Dessa kulturer är värdefulla beståndsdelar i det etniska kulturarvet och det är ett brådskande och viktigt arbete att omvandla denna muntliga historiska kultur till skrift. Här vill vi rikta ett uppriktigt tack till alla akademiska rådgivare, dem som utövar kulturarvet lokalt, samt andra individer som har stöttat färdigställandet av skriften. Vi ber också ödmjukt alla läsare att påpeka eventuella brister i den.

Forskningsinstitutet för klädedräkt på den tibetanska högplatån,

28 mars 2025

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

001	Förord
004	Inledning
009	Drapa, kvinnors klädedräkt
023	Minyak, kvinnors huvudbonad
033	Ra'le, kvinnors klädedräkt
043	Minyak, mäns klädedräkt
053	Gyezil härad, kvinnors klädedräkt
061	Minyak, tibetanska stövlar
067	Bakgo

- 081 Lharima, kvinnors klädedräkt
- 089 Dawu jordbruksområde, kvinnors frisyr och dräkt
- 099 Nyarong, mäns frisyr
- 107 Övre Nyarong, kvinnors frisyr
- 115 Tibetansk Minyak i Shebmae Dzong, klädedräkt
- 125 Tibetansk Ersu i Shebmae Dzong, klädedräkt
- 131 Lan'an, klädedräkt och broderi
- 141 Ordlistor

A close-up portrait of a woman in traditional Tibetan attire. She wears a large, ornate silver headdress with circular medallions and red coral beads. Her hair is pulled back, and she has a serene expression. She is wearing a dark red shawl with a blue patterned collar. The background is black.

འབྲུ་པའི་བུད་མེད་ཀྱི་གོས་རྒྱུན།

Drapa,
kvinnors klädedräkt

① མེ་ཏོག་མེ་ལོང་།
Metok-melong

② མགོ་འབྲེན།
Godren

③ ལྷ་འགག།
Tagak

④ ལྷོ་དགེ།
Totri

⑤ ལྷོ་ལྷོ།
Lotreng

⑥ ལྷ་གས་ལྷ་སྐྱ་ག།
Chakye-gyeka

⑦ ལྷ་མ།
Chabma

⑧ ལྷ་དེས།
Beldi

⑨ ལྷོ་བཅོངས།
Gea-chen

⑩ ལྷོ་ཅེང་ཅེས།
Yejanri

När prefekturen Garze först bildades delades den in i tjugott härad, Minyak Drapa hörde då till Garthar härad. 1978 delades Drapa i två, en del kom att tillhöra Dawu härad och den andra Nyagchu härad – övre Drapa tillföll Dawu, nedre Drapa tillföll Nyagchu. Drapa-dalens altitud är i genomsnitt 2720 meter över havet och den har ett kalltempererat högländsklimat. Förr levde dess invånare både av att bruka jorden och av att valla djur, med tiden har de flesta familjer huvudsakligen kommit att syssla med jordbruk.

Dalgången där etniciteten Drapa bor kallas Drapa-dalen, om namnets ursprung finns tre teorier. En menar att folket här levde under klippor och därför först kallades *Dragpa*, ett uttal som senare omvandlades till *Drapa*. Den andra går ut på att området en gång härjades av banditer som plågade folket, eftersom *drapa* betyder ”en plats där fiender som orsakar folket skada vistas” kallades det så. Teori nummer tre handlar om att lokalbefolkningen anser sig vara ättlingar till klanen *Dra*, sålunda Drapa. Hursomhelst är namnet man numera använder för denna plats Drapa.

Beldi

Under vintern, i Drapa-dalen liksom på andra platser i Tibet, bar män som kvinnor skinnrock; på sommaren bars kläder av bland annat vit vadmal och filt. Bland de senare finns en speciell ärmlös långrock med veck kvinnorna bär, den kallas *beldi* eller, på språket drapa, *la'te*. Avsaknaden av ärmar är inte bara kopplad till platsens natur utan bär även drag från en rik folkmytologi.

På drapa kallas kläder på underkroppen för *di*. Beldi är sommarkläder kvinnor bär, den är också formell klädsel vid viktiga högtider och ceremonier. Dess kvalitet bedöms utifrån material, vävteknik och huruvida den dekoreras med midjebandet *gea-chen* och regnbågsmönster. I enlighet med de kriterierna delas beldi in i olika kvalitetsnivåer: finast anses *trukpo beldi* och därefter, i fallande ordning, *sertik beldi*, *dra-nyi beldi*, *naknak beldi* och sist *pudi beldi*. Drapa för gult är *hri hri*, för rött *nyi nyi* och för svart *nak nak*. *Gea-chen* avser de dekorativa banden längs beldins nedre kant och liknar sidolappar, sys av gult vadmalstyg (*truk*) eller filt.

En komplett formell klädsel för Drapa-kvinnor inkluderar beldi, överdel, blus och tibetanska stövlar samt utsmyckningar som frisyren *metok-melong*, örhängen, midjeaccessoaren *lotreng*, *totri* (som sveps om midjan), sidokniv, *chabma*-smycken och syskrin.

I Drapa-området värdesätts särskilt *trukpo beldi*, den klädedräkt som bärs vid högtider och lokalbefolkningens unika aktiviteter, som den religiösa *mani*-dansen. Drapaspråkets ord *trukpo* kommer från tyget *truk*, en trukpo beldi görs alltså av truk. Dess bakstycke är sammansatt av mönstrat truk i fem färger och bildar trettiosex veck som gör helheten färgrik och praktfull. För att vecken inte ska deformeras och kläderna tappa formen vid förvaring, behöver man ordna och räta ut vecken ett och ett, med snöre syr man sedan ihop rockens övre kant med dess undre och binder ihop den till en lång rulle som förvaras i ett skåp. Hela processen är mycket omständlig, för någon som saknar erfarenhet kan den ta en hel dag att slutföra.

Sertik beldi görs av lokal svart ullfilt (nambu) och gul truk. Vid sidan om regnbågsränder av vita, gula, röda och gröna trådar har rocken också fem *gea-chen*. De olikfärgade ränderna symboliserar den blå himlen, de vita molnen och marken – naturen och de fem elementen – samtidigt som de fyller en dekorativ funktion. *Gea-chen* görs av gul truk med korsmönster och handlas upp i Lhasa-området. Vid ceremonier och högtider tjänar *sertik beldi* som en särskilt storslagen och praktfull klädedräkt.

Dra-nyi beldi är högtidsklädsel, den vävs av lokalt producerad nambu och har något högre kvalitet än *naknak beldi*, men lägre än *sertik beldi*. Innan *sertik beldi* och *trukpo beldi* vann i popularitet var *dra-nyi beldi* den dyrbaraste klädedräkten. *Dra-nyi beldi* kännetecknas av fem gula *gea-chen* tillverkade av lokalt spunnen, färgad filt. Det horisontella regnbågsmönstret är något smalare än på *sertik beldi*.

Naknak beldi är gjord av lokalt vävd nambu med relativt grov och enkel teknik för skärning och infärgning och har endast tre *gea-chen*, vilka också vävs lokalt för hand och färgas gula.

Pudi beldi är en ofärgad ärmlös rock som vanligtvis bärs vid arbete. Den är den tidigaste formen av *beldi*, samtidigt är den det tidigaste slaget vardagskläder i området Drapa.

Att tillverka en *beldi-rock* för kvinnor brukar kräva omkring tolv armlängder nambu-filt. Nambun tillverkas av lokalproducerad ull. Ullen spinns och vävs, därefter lägger man nambun på en stor stenplatta under vilken eld görs upp, man trampar den med fötterna och stänker då och då över varmt vatten under omkring en dag – på det sättet blir nambuns kvalitet tätare och känns mjukare.

Sedan urminnes tider har det funnits utsökta tekniker för vävning och färgning på den här platsen. Nambu av svart fårull har redan en lätt gulaktig ton och behöver vanligtvis inte färgas, men vill man färga vit nambu blötläggs den omkring tio dagar i en orörd rutten gyttjegrop, så färgas den mörkröd. Färgar man gea-chen sägs det att man blötlägger nambun upprepade gånger i kokande rabarbervatten och efter den processen breder ut den att torka på husens takfot eller liknande ställen.

Längden på en beldi brukar vara sju eller sju och en halv handbredder, alltså mindre i jämförelse med andra kläder, vilket är praktiskt för dem som sysslar med jordbruksarbete.

Oavsett typ av beldi, mitten på kragens yttre framsida pryds med ett par triangulära tygstycken, lika i stotlek, som kallas *nyaye*. De uppstod genom att man inte klippte bort små tygstycken vid kragen när en beldi syddes, istället vek man in dem på kragens baksida. *Nyaye* är symbol för att turen i att bära nya kläder inte ska förloras – eftersom lokalbefolkningen tror att turen går förlorad när man byter kläder ofta är *nyaye* mer än en vacker utsmyckning, de är uttryck för tradition och för tro.

Förr i tiden krävdes det ofta avsevärt med tid för att väva ett klädesplagg, material var inte lika lättillgängliga som nu. Att få bära nya kläder var ett sällsynt tillfälle, varför man inte ansåg det som en självklarhet. För att få bära nya kläder behöver man god karma och satte därför ovanligt högt värde på den möjligheten.

Det är också därför Drapa-folket enligt tradition utför en enkel ceremoni när de har tillverkat nya kläder: kläderna hängs på en påle, först därefter tar ägaren på sig dem. Man gör så för att lyckan i att bära nya kläder inte ska brytas, men tillta. Om man tar på sig nya kläder direkt betyder det att man kan förlora lyckan i att få bära nya kläder igen, så pålen får bära dem först. Den seden är inte unik för Drapa-regionen, snarlika traditioner finns också på andra platser.

Tagak

Tagak är en kort jacka som bärs utanpå en beldi, den tillverkas av vit ofärgad nambu från Drapa-området. Kragens kanter pryds med färgade bårder av nambu eller truk. Designen av kragens och framstyckets båda ändar gör dem något längre än själva jackan och bildar ett ihåligt utrymme som används för förvaring av nål och tråd. Längst ner på ryggen finns tre horisontella ränder regnbågsmönster broderade och under dessa hänger tofsar av ullgarn. Vid ärmsluten är det fastsytt en dryg handsbredd blått tyg som broderas med svastika-mönster, det både skyddar mot smuts och fungerar som dekoration.

Tagak bärs på ett speciellt sätt. Vanligtvis trär man inte armen genom höger ärm, istället låter man den ärmen hänga över armbågen eller – när man arbetar – så drar man den under höger armhåla och stoppar in den i skärpet på framsidan. Tidigare, under en period, fanns även tagat som tillverkades av röd truk med kanter av bäverskinn vid ärmsluten, men idag används oftast mönstrad truk med brokadkanter vid ärmsluten.

Drapa, kvinnors klädedräkt 015

Huvudbonad

Skillnaderna i klädedräkt mellan övre Drapa och nedre Drapa visar sig främst i huvudbonaderna. I övre Drapa flätar kvinnorna in flätade röda trådar i håret till en fläta med tre slingor, som hänger ned på ryggen. På vardera sidan av pannan gör de en smal fläta som dekoreras med pärlband och kallas *godren*, de löper genom den bakre flätan och faller där. I nedre Drapa används på samma sätt flätade röda trådar som flätas med håret till den fläta i tre slingor som hänger ned på ryggen, men de bär också en huvudbonad av silver som kallas *metok-melong*.

Metok-melong var ursprungligen liten och utsökt men har förändrats till en stor, praktfull huvudbonad. Den består av silverplattor i olika storlekar, inlagda med koraller. Silverplattan på hjässan symboliserar solen, den i nacken månen medan de små sammanlänkade silverplattorna och ringarna nedtill symboliserar stjärnorna. Då det ser ut som att man bär solen på sitt huvud och låter månen vila på sin nacke kallas huvudbonaden även "sol och måne-huvudbonad".

Lotreng

Lotreng är ett unikt smycke som löper omkring tre varv runt midjan. Förr användes jakläder som bas, det smyckades med platta och runda eller pärlformade skal från jättemusslor: musselskalen trädde på tunna lädersnören som fästes på jaklädret. Idag tillverkas basen till lotreng oftast av fabrikproducerat läder, också musselskalen har ersatts av plastprodukter.

”Huvudet” på lotreng smyckas med en rund lyckoknut i brons – *chakye-gyeka* – och i lotrengs båda ändar omsluts en turkos av två röda pärlor. När man tar den på sig knyts först midjebältet, på bältet binds sedan ett stycke platt tygmateriell omkring en hand brett, på platsen kallat *totri*. Lotreng fästs vid totri genom att lindas tre varv om det. Att använda totri förhindrar dels att midjebältet glider, dels blir det lättare att linda lotreng om sig.

Förr i tiden måste kvinnor i Drapa-området alltid bära lotreng, gjorde någon annorlunda brukade det innebära att en sorglig händelse, som en familjemedlems bortgång, hade ägt rum. Det första en make som efter att ha varit borta länge återvände hem lade märke till, var sin frus lotreng – så kunde han avgöra om allt stod väl till i hemmet. Att inte bära lotreng var därför ett uttryck för sorg. Tiden man avstod från den berodde på bärarens relationen till den avlidna: hade en förälder eller make gått bort behövde kvinnan avstå från att bära lotreng i tre år, var den avlidna ett barn under tre år gammalt avstod hon i ett år medan tidsperioden vid spädbarns död var fyrtionio dagar.

Chabma

På drapa kallas den accessoar som är känd som *lozung* för *chabma*. På många platser bärs *lozung* i par, men de flesta Drapa-kvinnore bär bara en, på höger sida.

I änden på *lozung* finns fastknutet en tvådelad tofs på vilken skal från jättemusslor och pärlor träs, den kallas *yejanri* och dras diagonalt för att fästas bak i midjebältet. Samtidigt bärs en si-dokniv och ett syskrin på kroppens vänstra sida.

Genom sin unika geografiska miljö har Drapa fostrat en strålande och varierad kultur som bland annat består av dialekter, seder, mat och dryck, kläder och accessoarer, arkitektur och keramik; orten har blivit till en kulturell skattkammare som lockar forskare från hela världen. Särskilt utmärker sig dess klädkultur – med utsökta färgkombinationer och unika sätt att bära plaggen visar den ett distinkt estetiskt värde som absolut utgör en ojämförlig sevärighet i Drapa-dalen.

Drapa, kvinnors klädedräkt 021

མི་ཉག་བུད་མེད་གྱི་མགོ་བྱུང་།

Minyak,
kvinnors huvudbonad

1 ལྷ་རྩ་རྒྱལ་མེདི་ ལག་ལ། རྟག Korallgren	2 རྟག་སྒྲོར། བུམ་བ། Underlag	3 སྒྲོས་ཤེལ། Hjäss-bärnsten	4 སྒྲོས་ཤེལ་མཐའ་སྒྲོར།	5 སྒྲོས་གདན། Bärnstensräcke Bärnstensdyna
6 ཇམ་མོང་མེ་རྟག། Blomornament av ringar	7 རལ་བ། Bakre flätor	8 བ་སྟོ། Elfenbensring	9 རྩ་བུང། Örhänge	10 སྒྲེ་སྒྲོག། Halsspänne
11 ཅོར། Tofsar i flätornas ändar	12 ཇབ་ཇ། Chabma	13 སྒྲོ་བུངས། Lozung	14 སྟོ་ལ། Sola	15 རལ་ཅོར། Raltsor

Kvinnor i Minyak bär *gocha*, en speciell huvudbonad för viktiga tillfällen som buddhistiska sammankomster och bröllop. Den bärs av Minyak-kvinnor i Sichuanprovinsens prefektur Garze: i dess Dawu härad och Dartsedo stad. I Dawu härad inbegrips Mukrong kommun, Nagtren kommun och byarna övre Champa, Tsa'nyak och Geshe i Serkha kommun, därtill köpingarna Palme och Gatar; i Dartsedo stad inbegrips bland annat köpingarna Lhagang och Ra'ngakha, samt Gagpa kommun och byn nedre Champa. Från Mejae Kha i söder till berget Gyela i norr.

En *gocha* består bland annat av hjäss-bärnsten, blomornament av ringar, elfenbensringar, bakre flätor, tofsar i flätornas ändar, örhängen och halsspänne.

Innan nomadområdenas kvinnor tar på sig huvudsmycket hjäss-bärnsten ordnar de noggrant de bakre flätorna – en process som lokalt kallas *lepa len*. Först delar de håret uppe på hjässan i två delar, en övre och en undre. Den övre delen flätas till en fläta med tre slingor och kallas för den lilla bakre flätan. Denna lilla bakre fläta flätas sedan in i den resterande hälften av håret, till en enda fläta med tre slingor. I nacken fogar man sedan samman denna fläta med en smal fläta från huvudets vänstra sida, för att kunna bära hjäss-bärnstenen.

Gocha kan kombineras på två sätt: tillsammans med blomornament av ringar och elfenbensringar, eller trädde bärnstenar och elfenbensringar. När man tar på sig den samlas alla smala flätor i två buntar, en till vänster sida och en till höger, som flätas i tre slingor; i flätornas ändar fäster man därefter förlängningar av färgade trådar och på båda flätorna träs elfenbensringar följt av blomornament av ringar eller trädde bärnstenar. De två flätorna korsas i nacken och lindas upp på huvudet så att de två elfenbensringarna hamnar vid öronen, medan de trädde bärnstenarna – eller blomornamenten av ringar – slingrar sig upp på hjässan längs hårfästet. I jämförelse med *gopho* (bärnstenar och korallgrenar) är bärnstenarna och korallgrenarna i flätorna finare och mer delikata här. Utifrån sin ekonomiska situation kan kvinnor välja att bära olika antal blomornament av ringar eller bärnstenar som utsmyckning, man ser oftast två till sex par.

Blomornament av ringar

Blomornament av ringar är ett set silverringar, som vanliga ringar men besatta med koraller och de träs över flätor. I äldre tider, förutom att bära blomornament av ringar, bar kvinnor även en liten rund metallskiva mitt på hjässan, även den dekorerad med inlagda koraller.

Inga bestämda regler finns längre för hur många blomornament av ringar man bär, dessutom är materialet numer i de flesta fall guld. Blomornament av ringar kan ha olika former – vissa liknar sadlar och kallas *tagama*, andra liknar gristrynen och kallas *trachikma* eller *phagnama* – men längs kanten på alla går en vacker rad silverpärlor. Förr i tiden bar kvinnor i jordbruksområden färre blomornament av ringar än nomadkvinnorna; numera har kvinnor frihet att själva välja antal och stil efter personlig smak och ekonomi.

Elfenbensringar

Två elfenbensringar träs på flätor, de hänger vid öronen. Vid sidan av en dekorativ funktion sägs de även förhindra blodsjukdomar. Förr brukade den här typen av smycken mestadels vara små och lätta, men vid högtidliga tillfällen nu föredrar folk mer utstuderade, tyngre varianter.

Bakre flätor

En bakre fläta syftar vanligtvis på flätan som flätas från toppen på huvudet, men här avses specifikt de två flätor som träs med bärnsten och elfenben, eller med blomornament av ringar och elfenben, och hänger ned på ryggen. De är sammanflätade med garn i olika färger som rött, grönt, svart och så vidare.

I vissa områden betraktas det som ett tecken på sorg när grönt garn flätas in i flätans ände – det används som uttryck för sorg. I Nang-treng och på andra platser hänger man även flerfärgade silkestofsar i änden av flätan, de kallas raltsor.

Örhängen

De örhängen som Minyak-kvinnor bär har en unik form som liknar stora kärnor från högländskorn. I deras ändar hänger tofsar. Lokalt finns ordstävets "örhängen outhärliga som pålar" – det visar vikten man fäster vid örhängen samtidigt som det speglar att man utan dem inte kan bära *gocha*.

Utöver att bära dessa väljer kvinnorna även andra örhängen, som guldhängen eller silverörhängen, på tibetanska *lungthang*.

Halsspänne

Halsspännet består av tre silverbubblor där den mittersta är klart större än de på sidorna. Varje silverbubblas centrum pryds med en inlagd korall, vilka tidigare fästes med *lacha* (shellack).

Halsspännet kan bäras på två sätt, antingen om halsen medelst ett guldkantat brokadband, eller så fäster man det enkelt som ett spänne på båda sidor i blusens krage. Det sistnämnda sättet ses dock sällan idag. I lovord över hemgiften vid lokala bröllop återfinns orden "klarröda koraller besatta i glänsande guldknappar", de avser just halsspännet.

Jordbruksområdenas gocha

I jordbruksområden som Palme och Gatar i Dawu samt Lhagang och Ra'ngakha i Dartsedo bär kvinnorna en huvudduk som kallas *ade* eller *pakre*. När huvudduken har lindats runt huvudet smyckar man den endast med elfenbensringar och blomornament av ringar.

Huvudduken, ett tygstycke som kvinnor sveper om huvudet med hårflätor, som skydd mot solen på sommaren och på vintern mot kölden. Förr användes svart tyg vid arbete medan man valde tyg av kokongsilke vid bröllop, firanden och andra formella tillfällen. Numera är huvuddukens färg och material mer varierade, på vintern brukar man välja huvuddukar med ett yttre lager av brokadtyg och inre av lammskinn eller konstläder; på sommaren föredrar man material som truk och nambu.

Minyak, kvinnors huvudbonad 029

Huvudduken kan bäras antingen genom att vikas horisontellt eller vertikalt och läggas på huvudet, eller man låter dess ändar hänga långt ned på ryggen, eller så bärs den på andra sätt.

När kvinnor bär *gyen-druk*-hattar eller påshattar tycker de om att dekorera dem med denna *gocha*. I närheten av Ra'ngakha väljer kvinnor också att bära *retrongtse*-hattar tillsammans med *gocha*, vid till exempel bröllop eller formella tillfällen.

Andra kläder och accessoarer

I dessa områdens betesmarker har kvinnorna vanan att hänga saltpåsar, nålpåsar och *sola* (som används till att binda ihop boskapsdjurens ben) vid änden av höger sidas *lozung*-fläta; på den vänstra sidan bär de en speciell trådpåse, avsedd för förvaring av fingerborg och tråd, som kallas *loril*.

Kvinnorna i jordbruksområdena föredrar att smycka sig med *lozung*, *chabma* och silverkedjor. När de bär *chabma* med fem silverbubblor hänger de i skärpet även ett silverornament som kallas *chawo*.

För att framhäva sin elegans bär man också elfenbensringar tillsammans med bärnsten eller blomornament av ringar. När de lyssnar till den buddhistisk läran eller besöker en lama, lägger de sina två flätor på framsidan av kroppen och låter högerärmen falla från axeln som uttryck för respekt.

Förr ansågs det tabu för kvinnor att bära gula och rödgula kläder, endast blå och svarta kläder tilläts. I vardagslivet bar män ofta vita filtrockar, medan kvinnor föredrog svarta eller röda rockar som vävdes av jakull, under bar de röda eller rosa blusar. I äldre tider bar man nästan inga smycken i guld, traditionellt ansågs det leda till att god karma spilldes. Av den anledningen användes guld mestadels till offergåvor, snarare än till att smycka sig själv. Moderna människor väljer dock kläder och smycken mer efter personlig smak, medan det som traditionellt var tabu inte är så strikt längre.

Som Minyak-kvinnors unika, traditionella accessoar visar gocha med sin utsökta design och mästerligt hantverk deras inre karaktär – uppriktig, enkel, trofast, värdig. Där speglas också Minyak-kvinnornas unika estetiska strävan.

Minyak, kvinnors huvudbonad 031

ར་ལེ་བུད་མེད་གྱི་གོས་རྒྱུན།

Ra'le, kvinnors klädedräkt

1 ལྷ་རུ་རྒྱལ་མེད་
ལག་ལ། ཉོག་ཐེ།
Korallgren

2 མགོ་སྒྲོམ།
Gopho

3 རལ་བ།
Bakre flätor

4 རྩ་ལུང་།
Örhängen

5 ཁ་ལི།
Trale

6 སྒྲི་རྒྱལ།
Halsband

7 རྩ་སྒྲོམ་འཛུགས།
Tinningflätor

8 གཤམ།
Ga'u-ask

9 སྒྲོ་སྒྲོག་
Tradrok
(hårdekoration av
korall)

10 བར་སྒྲོག་
Wardrog

11 དངུལ་མེད།
Ngulmed
(silvermyntsskärp)

12 ལག་གཤམ།
Armband

13 ལ་སྒྲི།
La'gae

14 སྒྲོ་ལུང་།
Lozung

15 སྒྲོ་ལུང་།
Påse

16 རྩ་ལུང་།
Saltpåse

Ra'lewa var en gång i tiden en enda stam som nu har delats i två grenar: den övre grenen, byn Ra'le Topa i Chakkhung Yulshok i Dawu härad, och den nedre grenen byn Ra'le Mepa i Lhagang i Dartsedo stad. Trots att dessa två byar är geografiskt åtskilda finns ingen skillnad i hur folk klär sig, på båda platser lever man också av boskapsskötsel.

Den lokala klädseln liknar i stort sett andra tibetanska områden men utmärker sig genom sina utsmyckningar, särskilt vid högtidliga tillfällen, religiösa ceremonier och bröllop. Huvudsakligen utgörs dräkten av huvudsmcket gopho, hårdekoration av korall, midjeutsmyckningar och *pang-den* (ett slags förkläde).

Gopho

Gopho är en huvudprydnad kvinnor från Ra'le fäster högst upp på huvudet. Den knyts fast hårt i de bakre flätorna med ett smalt band av myskhjortsläder. Huvudbonadens beståndsdelar inkluderar korallgren (*tæ*), en basplatta, hjässbärnsten, bärnstensräcke samt en bärnstensdyna. De bakre flätorna görs genom att en cirkel hår väljs ut högst på huvudet, beroende på hårets tjocklek flätas mellan fjorton och tjugotvå slingor till en platt fläta. Dessutom tar man håret ovanför öronen, i en slinga på vardera sida och flätar samman till en fläta med samma tjocklek som den bakre flätan, vilket lokalt kallas att fläta *toli*. Som lyckosymbol brukade man vid bröllop förr fästa handvävd vit ulltråd vid ändarna på den bakre flätan och på *toli*, numera används dock vanligen fabriksstillverkat garn.

Jämfört med andra platser är Ra'le-kvinnornas flätning mer komplicerad och arbetskrävande. Efter att de bakre flätorna har flätats, kmmas det övriga håret noggrant och flätas till många små flätor med tre slingor, så kallade "tofsflätor". Håret vid öronen flätas till något tjockare flätor, som kallas "tinningflätor". För att håret inte ska skymma ansiktet fästs ett knippe färgat garn i änden av vardera tinningfläta, för att naturligt binda samman dem på ryggen.

De två flätorna längst fram om mitten av pannan flätas samman vid tinningarna, vilket kallas *tsae*. Det sägs olycksbringande att inte fläta samman de två flätorna, så de måste flätas ihop. Alla spridda små tofsflätor får hänga ned på ryggen, i hårets ändar flätar man in svart förlängningsgarn och delar dem i två knippen, deras ändar lindas i sin tur med färgat garn. Slutligen används garn i tre färger för att fläta de två flätornas ändar till flätor i tre slingor och båda flätknippena kläms fast med skärpet om midjan, därefter smyckas de med färggranna silkestofsar.

Korallgrenen ovanpå hjässbärnstenen kommer från havsbotten och är obearbetad, naturlig korall. Det är den detalj som fulländar bärnstenshuvudbonaden och är därför oundgänglig. I tidigare generationer ansågs korallgrenar som var rosa och hade mönster tydliga som fingeravtryck vara de som hade högst kvalitet, de skulle också ha en tjock bas och rikliga grenar.

Basplattan, kallad *wumpa*, fixerar korallgrenen samtidigt som den framhäver den. Vanligtvis görs basplattan i silver och liknar ett timglas till formen, ibland ersätter man den med små bitar av bärnsten.

Hjässbärnstenen är en ädelsten som bildats av kåda genom en lång process under jorden. Traditionen att använda bärnsten till smycken har sin upprinnelse i att den anses ha god effekt på människans hälsa, enligt äldre personer på platsen har bärnsten sedan urminnes tider betraktats som ett lyckobringande föremål och en magisk skatt. Den bästa bärnstenen är vanligtvis orange med molnliknande mönster och kan vara rund som ett äpple, oval som en rova eller fyrkantig. Kvinnorna i dessa pastorala områden anser att också annan huvudutsmyckning alltid måste bäras tillsammans med gopho. Att bära bärnsten sägs också trigga ett gott humör och ge energi, därav talesättet ”med bärnsten på huvudet ler man alltid”.

Då hjässbärnstenen är stor och tung hände det förr att håret på ovansidan av kvinnornas huvuden tunnades ut efter långvarigt bärande, många drabbades till och med av skallighet. Lokalt ansåg man dock att fenomenet var tecken på familjens välstånd.

Bärnstensräcken är dekorationer som omger bärnstensdynans yttre kant och består av två pärlsträngar, en övre och en undre. Utifrån bärarens ekonomiska situation görs det övre vanligtvis av koraller eller röda runda pärlor, det undre görs av runda pärlor – blå eller röda – importerade från Indien.

Bärnstensdynan är utformad i syfte att fixera bärnstenen och är en rund dyna av vit filt täckt med rött, tjockt ylletyg (nambu). Efter att bandet av myskhjordsläder som går genom mitten av bärnstenen har dragits igenom bärnstensdynan knyts det fast i de bakre flätorna.

Tradrok, hårsmücke av korall

Tradrok består av tre långa korallsträngar med inslag av bärnsten, dess två ändar fästs i flätorna vid höger respektive vänster tinning medan resten naturligt faller ned på ryggen. Den mittersta strängen av bärnsten och korall kallas lokalt för *trale*. Trale fästs i de bakre flätorna med en silvermyntsliknande länk, lokalt kallad *shangchung*. Det sägs att kvinnor i lyckobringande syfte brukade fästa skal från jättemusslor på shangchung när de giftes bort. Den mittre trale samt de båda långa korallsträngar på vardera sida sammanlänkas bak på ryggen med två tvärgående korallsträngar. Lokalt kallas dessa mindre korallsträngar, som fungerar sammanlänkande, *wardrog*.

I dagligt arbete eller när de bär tunga saker lindar kvinnorna ofta upp hela tradrok och flätorna på huvudet, för att underlätta arbetet och skydda hårsmucket. Tidigare fanns det lokalt ett speciellt hårsmücke som kallades *re/wa*, det hade tibetansk nambu som grund och dekorerades med flera silvermedaljonger. Det hårsmucket har dock gått ur bruk och existerar bara i form av muntliga beskrivningar.

Midjesmycke

Midjesmycket består av ett *la'gae* och silvermyntsskärpets *ngulmed*. I ena änden av *la'gae* sitter en ihålig ring i vilken fler ringornament är fästa. Ringornamenten består huvudsakligen av blomornament av ringar eller sadelformade ringar, mellan varje par ringornament sitter en elfenbensring. De flesta *la'gae* har åtta ringornament och fyra elfenbensringar, samt en tumring av jade i vardera ände.

Ngulmed är ett dekorativt skärp fäst vid *la'gae* och dekorerats med nära trettio silvermynt. När man tar det på sig träs först den ihåliga ringen på *la'gae* genom bältet så att den hänger naturligt framtill och bildar en lätt nedåtgående båge. Därefter lindas *ngulmed* två varv om midjan och dess ände fästs genom att stoppas in i bältet. Innan detta silvermyntsskärp kom i bruk bar man ett färggrant randigt midjesmycke av ull, som kallades *lakchi*.

Pangden

Här kallas pangden – ett förkläde – för *tewa* eller *tetra*, precis som i vissa andra områden i Tibet. Det tillverkas noggrant av ullgarn som färgas och vävs. Mitt på pangden finns ett mönster som liknar överstycket till en dörrpost, det kallas *thong* och symboliserar en önskejuvel (*mani*). På båda sidor pryds *thong* av triangulära mönster gjorda av tygremsor i blått, gult, rött, violett och andra färger, dessa symboliserar elfenben. Horisontellt under *thong* löper också färgade tygremsor i regnbågens färger vitt, gult, rött, grönt, blått och violett, kallade *de'ma*. Kombinationen av rött och gult representerar värdighet, också färgkombinationerna blått som himlen och gult som jorden har en djupt symbolisk innebörd.

Vidare pryds nedre delen av pangden med tofsar, i mitten av varje tofs har ett litet vitt område sparats ut. Under färgningen binds tofsarna samman hårt i mitten, så att de inte färgas röda och ullens ursprungligen vita färg bevaras. Att tillverka en sådan pangden tar minst tio dagar. På denna plats förekommer också en liten saltpåse som skärs till och färgas på samma sätt som pangden. Det är en liten textilprodukt formad som en ficka och man binder fast den under *lozung*, i dess ände hänger också en lång tofs.

Andra smycken

Det finns tre typer av örhängen: guldörhängen, silverringar och *mo'na*-örhängen. Guldörhängena görs i rent guld, silverringarna i rent silver. *Mo'na*-örhängena utmärker sig genom att det under ringen hänger tre korallpärlor, pärlorna åtskils sedan av silverpärlor som har ingraverade mönster och till formen liknar stora kärnor av högländskorn, deras ändar pryds av tofsar.

Förutom örhängen bär kvinnor även amulettasken *ga'u*, halsband, elfenbensarmband och lozung, dessa smycken skiljer sig inte från dem som bärs i andra delar av Tibet. De har också vanan att hänga en saltpåse i änden av lozung på höger sida och fästa en sola i änden av lozung på vänster sida. Man bär ibland även tygpåsar och mjölkkrokar framtill.

Sättet kvinnorna på platsen flätar sitt hår, deras hårsmycken, midjesmycken, pangden och saltpåsar visar en distinkt stil man inte finner i andra regioner. När de bär tibetansk rock viker de av vana upp ärmarna och bär trefärgade stövlar – ett sätt att bära kläderna som härstammar från hur Drukhmo, kung Gesars drottning, traditionellt bar sin klädedräkt. Att bära denna dräkt noggrant och korrekt sägs symbolisera en uppriktig och vördnadsfull offergåva till gudarna.

I den tibetanska klädkulturen intar denna dräkt en viktig plats. Idag är Ra'lewa-kvinnornas klädsel inte bara djupt uppskattad lokalt, även i andra regioner är den högt ansedd. Vid viktiga tillfällen som festivaler, ceremonier och bröllop väljer man ofta att bära dessa kläder och accessoarer rika på regionala särdrag, för att uttrycka respekt för traditionen och bevara ett kulturarv.

མི་ཉག་སྒྲིས་པའི་གོས་བྱུང།

Minyak,
mäns klädedrätt

1 ཡང་མཁའ་
ཁྱེ་མཁའ་
Yangzha
(indisk hatt)

2 མཁའ་ཁྱེ་མཁའ་
Hångfläta

3 བ་སོའི་མཁའ་ཁྱེ་མཁའ་
Elfenbensring

4 རྩ་ལུང་།
Örhänge

5 གཤུ་
Ga'u-ask

6 རྩུལ་ཐག་
Silverkedja

7 རྩུལ་རས་དོར་མ།
Tussahsilkesbyxor

I Nagtren kommun och Palme köping i Dawu härad, samt i Lhagang köping och Ra'ngakha i Dartsedo stad samt på andra platser skiljer sig inte Minyak-männens klädsel i sin helhet nämnvärt från andra områden i Kham, men den innehåller tydliga lokala särdrag. Den kompletta dräkten inkluderar hatt, hängfläta, huvudbonad, halsband, armband, kläder och stövlar.

Hattar

Minyak-män bär ofta en hatt som kallas *yangzha*, även känd som indisk hatt. Den har ett brett, utåtböjt brätte och är mycket populär lokalt. Förutom att bäras vid formella tillfällen som bröllop och *sang* (rökelse-ceremonier) är den också vanligt förekommande i vardagslivet.

Dessutom finns en hatt av en rund skiva och röd tofs som kallas *sogzha* eller *gyalzha*, den brukar bäras vid bröllop, dansuppträdanden samt andra speciella tillfällen. Hatten sägs ha varit populär i Tibet sedan Yuandynastin.

Andra vanliga hattar inkluderar guldblomshattar, rävpälshattar, lodjurspälshattar, filthattar samt grova och tjocka canvashattar.

Minyak, mäns klädedräkt 045

Hängfläta

Den hängflätan görs så här. Håret flätas först till en enda fläta och i dess ände knyts en röd tofs, därefter träs elfenbensringar och blomornament av ringar på flätan som därefter lindas runt huvudet. Vid höger öra lämnas flätan något lös och får hänga ned, vilket skapar denna unika håruppsättningen samtidigt som det ger den dess namn: hängfläta. Tofsen i flätans ände hänger ned bakom vänster öra och framhäver männens värdighet och stolthet.

Förr tillsattes ofta ett material som kallas lacha i silketrådarna som användes till de röda tofsarna. Det materialet har medicinska egenskaper och användes till att behandla blodsjukdomar, lindade man det om huvudet trodde man därför att högt blodtryck och stroke förebyggdes så. När någon drabbades av sjukdom och med skum runt munnen plötsligt föll till marken, kunde man bränna dessa trådar och utsätta den sjuka för röken för att påskynda tillfrisknandet.

Vidare ansågs det även ha en förebyggande verkan mot högt blodtryck om man bar elfenben och jade intill kroppen, så att de tryckte mot blodkärlen. Det sägs att man dekorerade stigläder eller tyglar med jade i hopp om att undvika allvarliga åkommor och blodsjukdomar.

Som utsmyckning på sin hängfläta bär män vanligtvis elfenbensringar, vid högtidliga tillfällen trär de även på två till sex blomornament av ringar, eller vanliga ringar, på var sida om elfenbenet. Tidigare var det också populärt med en frisyr som bestod av många små flätor och kallades *horflätor*, men den förekommer så gott som inte längre. När män besöker en lama eller lyssnar till den buddhistiska läran låter de håret hänga på kroppens framsida för att visa respekt.

Öronsmucken

I vänster öra bär Minyak-män stora silverörhängen som är besatta med en till tre turkoser eller koraller. Man fäster örhänget med ett smalt band runt ytterörat, för att förhindra att det drar ut örsnibben och att det faller av.

Att bära stora örhängen handlar dels om att uppvisa prestige, dels om ett skydd. Enligt erfarna äldre personer kan dessa örhängen effektivt skydda nacken från fiendens svärd under strid och därmed tjäna som livsförsäkring.

Andra accessoarer

Runt halsen bärs smycken av *dzi*-pärlor och korall. Koraller är inte bara dekoration men har även ett medicinskt värde. I dokument från tibetansk medicin sägs att ”korallpiller med tjugofem ingredienser” effektivt botar blodsjukdomar. Vid formella tillställningar bär männen även stora ga’u-askar som fästs med silverskärp.

Tandöverdrag av guld eller silver användes som skydd mot att bli förgiftad. De av guld kallas guld tandöverdrag och de av silver silvertandöverdrag. I forna tider brukade adeln placera en guldblomma i en keramiskål om man ville testa för gift, undertill placerades ett värdefullt piller. Man hällde på vinet, var det förgiftat skulle guldblomman genast ändra färg.

Minyak, mäns klädedräkt 049

Enligt ett religiöst sätt att se finns i ringfingret "tre giftkanaler" (de tre gifterna avser begär, hat och okunskap) och av den anledningen kan blodsjukdomar förebyggas genom att man på det fingret bär guld- eller silverringar. Utöver det bär man tumringar av elfenben på vänsterhandens tumme och en ring med inlagd korall eller turkos på ringfingret och pekfingret.

I området har männen som vana att bära elfenbensarmband. Vid fara under strid med knivar och svärd kan elfenbensarmbandet skydda handlederna från att skadas. Elfenbensarmband anses dessutom ha en magisk effekt mot stroke. När bäraren passerar platser med orena andars dåliga luft sägs det att elfenbenet absorberar giftiga energier, ibland kan det till och med spricka på grund av den anledningen.

Lokalbefolkningen väljer kläder som passar vädrets skiftningar över året. Under den kalla vintern byter de till skinnrockar mot kölden, under den heta sommaren väljer de istället vita filtrockar som de kallar *la'hyepa*. Vid högtidligare tillfällen bärs under vintern fodrade rockar, eller skinnrockar, med hjortskinn på utsidan och lammskinn på insidan, medan man under sommaren bär rockar av truk och liknande. Dessa plagg liknar dem i andra delar av Tibet och är generellt sett vida och rymliga med hög krage, varför man vanligen inte behöver halsduk, och långa ärmar så att man inte heller behöver handskar. Dessutom finns ett talesätt som lyder "när man övernattar i bergen kan en tibetansk rock användas till täcke", därför kan den även tjäna som sängkläder.

Vid högtidliga tillfällen bär männen skjortor av tussahsilke med vida och långa ärmar. Nedtill bärs vida vita bomullsbyxor eller byxor av samma slags tussahsilke som i skjortorna. Byxorna har extremt vida ben som behöver stoppas in i stövlarna och fästas med stövelband, så faller byxbenen löst och naturligt. Detta unika sätt att klä sig kallas lokalt för *dor-legpen*.

När kläderna sys behöver kragen göras av ett helt tygstycke utan sömmar, ty det finns ett talesätt: ”i krage med tre sömmar möter man motgång”. Och om inte rockens sidostycken viks in betyder det att turen rinner bort. Färgen på männens kläder domineras vanligtvis av vitt och rött, gula kläder och stövlar anses tabu. Traditionellt anser man det bra för barns hälsa om de bär en rock av hud från jak-kalvar.

Bland midjesmycken förekommer inte bara långa knivar dekorerade med turkos och korall utan även elddon, påsar, silverkedjor och andra smycken.

På fötterna bärs olika typer av stövlar, som trefärgade stövlar, läderstövlar, truk-stövlar, geze-stövlar, hjortskinsstövlar och kalvskinsstövlar.

Minyak-männens klädkombinationer och deras sätt att bära accessoarer visar inte bara strävan efter skönhet, på ett djupare plan speglas också deras stabila karaktär och storsinnet däri.

བུ་མོ་ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་

Gyezil härad, kvinnors
klädedräkt

① ལྷ་ལོག
Sha-lok

② ཇམ་ལོང་།
Blomornament
av ringar

③ བ་སེའི་མཐེབ་གོང་།
Elfenbensring

④ ལྷ་ལ།
Bhala

⑤ ལྷོད་པོག
ལྷོད་འབོག
To-bog

⑥ འབའ་རྩེས།
Barje

⑦ ཡང་ལི་ཁྱི་མོ།
Yangle chamo

⑧ ཆབ་མ།
Chabma

⑨ ཆི་པོ།
Tsepo

Gyezil härad är beläget i västra delen av Sichuanprovinsen och sydöstra delen av Garze prefektur med en genomsnittlig höjd över havet på cirka 2900 meter. Här lever man på en blandning av jordbruk och boskapsskötsel och det är ett mångkulturellt härad där främst tibetaner, hankineser och yifolket bor.

Det kinesiska namnet på Gyezil härad, Jiulong – *jiu* betyder ”nio”, *long* betyder ”drakar” – sägs härstamma från nio dalar inom området som har *rong* (tibetansk för ”dal”) i sina namn: Gyezil Rong, Sanga Rong, Mik-o Rong, Mutik Rong, Jathang Rong, Horba Rong, Sharka Rong, Puschrek Rong och Seb-o Rong. På tibetanska kallas häradet Gyezil (eller Ge’e Lung) och namnet kommer från ett gammalt tempel i Tanggu (Tang-mgo) köping, som heter så. Från början uttalades namnet ”gye-zur”, som förändrades till ”gye-zil”. Området där templet Gyezil ligger är fullt av vaktorn med åtta hörn och det tibetanska ordet ”gye-zur” betyder just ”åtta hörn”.

Vid viktiga tillfällen som nyår, bröllop och religiösa sammankomster bär kvinnorna i Sanga Rong, Sharka Rong med flera platser i Gyezil en traditionell dräkt som består av hatten *sha-lok*, huvudbonad, överdelen *to-bog*, klänningen *barje*, förklädet *tsepo*, skärpet *chabma* samt tibetanska stövlar.

Sha-lok

Hatten *sha-lok* som bärs av kvinnorna här, har en mycket traditionell prägel. Till stilen liknar den ”hatt med sex juveler” från Minyak-området, med en relativt lång hattkropp. *Sha-lok* tillverkas oftast av lammskinn eller konstläder, antingen bärs den direkt på huvudet eller viks ihop och placeras på baksidan av huvudet, där den fästs med hårflätor.

Huvudbonad

Kvinnorna flätar sitt hår till en enda fläta med tre slingor, den sammanflätas sedan med rött, gult och rosa ullgarn och lindas om huvudet. Vid högtidliga tillfällen träs två elfenbensringar på flätan, medan man till vardags endast bär en elfenbensring bakom höger öra. De har även sedvänjan att bära blomornament av ringar. När rött ullgarn har fäst i flätans ände använder de också ett radband av små silvermynt omväxlande besatta med röda, gula och blå pärlor som dekoration, det lindas runt huvudet.

To-bog

To-bog är namnet på ett ytterplagg kvinnor här bär på överkroppen. Det tillverkas av ofärgat vitt ylletyg. Bak på kragens kant finns en axelprydnad av svart tyg som kallas *bhala*. Enligt lokal tradition anses det olycksbådande om denna axelprydnad saknas. Slaget på to-bog dekorerar med en cirka två fingrar bred kant truk och intill den utsmyckningen pryder en röd tygremsa, detta kallas *yangle chamo*.

Förr i tiden tillverkades to-bog av ull, handspunnet, från ettåriga lamm. Till en jacka krävdes ungefär 1,5 kilo ull. Tillverkningsprocessen inkluderade flera steg, från noggrann kardning av ullen till spinning och vävning. Vävningen kunde ske med vanlig vävstol eller bandvävstol ("midjevävstol") men lokalt användes mest bandvävstol, på en dag kunde man producera ungefär en halv meter tyg.

Till vardags täcker kvinnorna båda armar med ärmarna, men för att underlätta vid arbete brukar de ta av höger ärm och stoppa in den i midjeutsmyckningen.

Barje

Barje är en veckad, ärmlös långrock vars övre del görs av fårull och nedre del av jakull. Rockens sidor är sydda av färgad truk, vilket underlättar vardagliga aktiviteter och är samtidigt dekorativt. Längs rockens baksida finns prydliga rader svarta stygn som förebygger slitage och har dekorativ verkan.

Chabma

Midjeutsmäckningen på den här platsen kallas chabma. Grundmaterial är jakskinn, på det finns inlagda en till två rader små nitar i mässing eller vit koppar.

Vid scenframträdanden och olika evenemang bär kvinnor vanligtvis tygrocken barje, men i vardagslivet kombineras ofta den traditionella chabma med moderna tibetanska kläder som tibetansk rock och rock av truk

Tsepo

Tsepo är det dialektala namnet för pangden. Dess färgsättning här skiljer sig från andra platser – här vävs plagget med fårull och har vertikalt arrangerade regnbågsränder i vitt, rött och svart. Eftersom tsepo tillverkas av fårull har den en något grövre kvalitet än finare lammullsprodukter.

Vidare färgas denna pangden med lokala växtfärger, som coptisrot, eller så använder man färgämnen som inhandlas på marknaden.

Annat

Kvinnor här sägs tidigare mestadels ha burit halmskor och övergick först senare till att bära handgjorda tibetanska stövlar. De bar ofta smycken som guld- och silverörhängen, ringar, armband, sidoknivar, syskrin samt halsband gjorda av omväxlande vita och röda pärlor.

Idag har traditionella handvävda klädesplagg av fårull och fin jakull, som barje, blivit mycket sällsynta. Istället har de ersatts av moderna barje av vitt och brunt tyg samt blommig truk, som köps på marknaden. Traditionella kläder bärs numera endast vid folkliga evenemang eller kulturella framträdanden, som bröllop och traditionell dans, i vardagslivet är det svårt att finna spår av dem.

På platsen florerar följande visa: "Ullen kardas så här, tråden spinns så här, garnet ordnas så här, käppen slås ner så här, vävstolen monteras så här, tyget vävs så här, mönstret klipps så här, stygnen sys så här, kläderna bärs så här." En annan visa handlar om hur kvinnor klär sig:

"Hur kvinnors klädsel delas in i tre klasser, över, medel, under.

Överklasskvinnor klär sig snabbt, medelklassen i medeltakt och underklassen långsamt, slarvigt." Det är gamla dansvisor som sjungs samtidigt som man arbetar med att spinna, väva, klippa och sy.

Den tydliga lokala prägeln på klädedräkten hos de tibetanska kvinnorna i Gyezil har uppstått ur platsens speciella natur och sedvänjor och visar på ett levande sätt deras strävsamhet, enkelhet som känsliga, milda karaktär.

མི་ཉག་བོད་རྒྱལ།

Minyak,
tibetanska stövlar

① ཁ་སྒྲོང་།
ཡ་ཡུ།
Stövelkrage
(khateng)

② སྒྲ་ཁེབ་ས།
Sadelsöm

③ སྒྲམ་པ།
བྱི་མཆོ།
Bakre tandremsa
(gampa)

④ ཁོང་མོ།
Skäftets övre
del

⑤ འགག་སྒྲམ།
སྒྲ་རི།
Skäftets undre
del (gakten)

⑥ འཇམ།
Regnbågsmönster

⑦ སྒྲམ་སྒྲ།
Inåtböjd
stövelspets

⑧ འགོག་རི།
སྒྲམ་རི།
Stövelsko
(gok-re)

⑨ སྒྲམ་མཐེལ།
དོག་པ།
Sula

⑩ སྒྲམ་སྒྲོག།
Stövelband

Tibetanska stövlar hos Minyak kan grovt delas in i tre typer: herrstövlar, damstövlar, sanghas stövlar. De har inte bara unika hantverksmässiga särdrag utan bär också på djupa kulturella innebörder.

Material som används för att tillverka stövlarna inkluderar läder, tyg och *gonam* (tibetansk vadmal). Lädret delas i sin tur in i olika typer som naturligt ofärgat läder, svart läder, rött läder och vitt läder. Tidigare använde man mestadels garvat naturligt läder för att sy skor och färgade det sällan. Senare har fabriksframställt färgat läder i rött, svart och vitt kommit att dominera.

På de flesta tibetanska stövlar här kan man välja tyg, filt eller läder för skon och skaftet, insidan gjordes tidigare oftast av filt av fin jakull. För att öka det estetiska intrycket dekoreras vanligtvis sadelsömmen med regnbågsmönster i blått, gult och grönt. Och just därför finns ett lokalt ord-språk som lyder "en partner och sadelsömmen ska se bra ut, ty man ser dem livet ut". Stövelspetsen är vanligtvis lätt inåtböjd, en design som inte bara förstärker skönheten utan också symboliserar en uppåtgående strävan. Sulan kan göras på två olika sätt: som en enda tjock ladersula eller som en sula som består av flera lager läder.

Språket minyak har namn på stövelns olika delar som skiljer sig från hur man benämner dem på andra platser. Stövelns sko kallas *gok-re*, skaftets underdel benämns *gakten*, den bakre tandremsan är *gampa* och stövelkragen heter *khateng*.

Minyak, tibetanska stövlar 063

Skillnaden mellan herr- och damstövlar består i huruvida det finns ett lyckoknutsmönster på hälen och om de har sulor av flera lager läder. Då båda återfinns är det herrstövlar; om lyckoknutsmönster saknas och sulorna är enkla, av tjockt läder, är det damstövlar.

Sanghas stövlar kallas *regoma* och bärs vanligtvis under ceremonier som rituella danser (*cham*). Skon är tillverkad av vitt tyg eller läder, på ömse sidor om skospetsen finns lyckoknutsmönster sydda av svart läder, skaftets övre del är gjord av gul tibetansk vadmal medan underdelen och stövelkragen är i röd tibetansk vadmal. Stövlarna är också broderade i blomster- och vattenmönster.

När skomakare syr Minyak-stövlar behöver de ett flertal verktyg. Förutom nål och tråd är kniv, hammare, lädertving, dubbelspetsad syl och fingerborg oundgängliga. Att tillverka ett par stövlar tar vanligtvis fyra dagar. För att de ska behålla formen bättre placeras stövelläst, *lhamgyong*, i stövlarna och de lämnas så i omkring två dagar.

Lokalbefolkningen bär inte nya kläder eller stövlar hur som helst, först efter en särskild ceremoni tar man dem på sig. Innan de bär nya kläder ber de: "Låt den som bär dem leva länge, låt kläderna vara evigt nya, låt alla önskningar uppfyllas." För att hålla olycka och ondska borta spottar de också på kläderna innan de tar dem på sig. Och innan de tar på sig nya stövlar trär de dem på en stolpe och ber: "Långt liv och frihet från sjukdom, lycka och bekvämlighet, må föräldrar leva länge och ha hälsan, må laman leva länge här, må ämbetsmännen oförändrat leva länge, må folket leva länge utan katastrofer." Eller: "Först ber jag laman bära dessa stövlar, sen ber jag ämbetsmännen bära dessa stövlar, därefter ber jag föräldrarna bära dessa stövlar, sist ber jag

folket bära dessa stövlar.” Som symbol för lycka och välgång reciterar de: ”Låt människor vara fria från sjukdom, låt boskapen vara fri från olyckor.” När de tar på sig stövlarna reciterar de: ”Ett stygn, två stygn, tre stygn sys, när tre stygn sys är sinnet glatt, är sinnet glatt är kroppen frisk. Låt oss dansa glädjens och lyckans dans, uppfylla alla lyckosamma önskningar, må de nya stövlarna alltid och länge bäras.” Efter en sådan rad av böner och lyckönskning tar de slutligen på sig sina nya stövlar.

Minyak-stövlar, precis som andra tibetanska stövlar, är inte bara varma och skyddar mot kyla, de är också bra för hälsan; samtidigt står de emot hundbett och slag med stenar och käppar, varför de skyddar fötterna väl.

འབག་གོ་སྐ

Bakgo

1 དུལ་མཁའ།
Silverhatt

2 ལཱ་སྤྱ།
Lantsa

3 རི་རྩོང་ཅི།
Retrongtse-hatt

4 གྱེན་དུག་མཁའ།
ཁུག་མཁའ།
Gyen-druk-hatt
(khek-sha)

5 སྒྲོད་འཁོག།
Överdel

6 དུང་ཆབ་མ།
Chabma med
jättemusselskal

7 འབག་གོ་མ།
Bakgo

8 ལཱ་སྤྱ་སྒྲོ་འཁོར།
དུལ་མཁའ་ཁོར།
Lantsa kekhhor

9 ཁབ་ཤུབས་ཁ་གཟུ།
ཁུག་མཁའ་ཁོར།
Khab-sheb
kha-zar (chawo)

10 ལྷམ་སྤྱ་འབྲིལ་མ།
Uppnästa
stövlar

Bakgo var tidigare vardagsklädsel för kvinnor i Kyage, Sabdea, Gang Kar bergsköping och Jikten kommun, dock har den med tiden gradvis omvandlats till en högtidsdräkt som numera uteslutande bärs vid Minyak-folkets *gur*-danser, religiösa sammankomster, bröllop och andra festliga tillfällen.

Bakgo brukar kombineras med olika lokala plagg, som speciella hattar, *pashe*-västar av getskinn och tibetanska stövlar. Av hattarna som huvudsakligen bärs tillsammans med bakgo finns tre typer: *retrongtse*, *gyen-druk* och silverhatt.

Retrongtse-hatt

Retrongtse-hattens form liknar de fem buddhorna. När man har den på sig måste den först placeras stadigt på huvudet, därefter fästas med hjälp av flätor. Denna hatt sägs vara oumbärlig vid bröllop – när bruden bär den ska hon fästa en bit siden i sömmen framtill på hatten, för att täcka hela sitt ansikte. Ibland bärs hatten också tillsammans med en silverhatt. Retrongtse-hatten är även sommarhatt och tjänar som solskydd. Tidigare tillverkades den mestadels av flätad halm, numera används oftare siden. I vissa delar av nedre Minyak sägs brudar även välja *hor*-hatten som huvudbonad på bröllop.

Gyen-druk-hatt

Gyen-druk-hatten, även kallad *khek-sha*, har en kant försedd med utterpäls. Hattbrättet pryds längsmed av tibetansk vadmal med tre regnbågsfärgade ränder i rött, gult och grönt. Hattens kropp har formen av en påse och tillverkas av siden, fodret är av lammskinn, vilket gör att den passar på vintern. Hattkroppens längd varierar, tidigare ansåg man att ju längre desto bättre och vissa kunde till och med nå ned till midjan. Dekorationen vid hattens botten kallas "hattöga" eller "blomma" och är antingen rund eller fyrkantig; den görs av siden och tibetansk vadmal som sys ihop i lager och symboliserar solen och månen.

När man bär gyen-druk-hatt ska brättet vikas upp på båda sidor och fästas med flätor. Hattens kropp hänger ibland naturligt ned på ryggen, andra gånger viks den upp och läggs ovanpå huvudet.

Dessutom finns en huvudutsmyckning som lindas runt hatten och kallas *lantsa*. Dess bas är röd tibetansk vadmal, vilken besätts med små silverbubblor, turkoser och koraller.

Silverhatt

Silverhatten bärs vanligtvis vid religiösa ceremonier, bröllop och andra speciella tillfällen. Silverplattan mitt på hjässan kallas *ra'peta*, medan silverplattan baktill kallas för silverbubbla. Förr var endast en stor korall infattad i mitten av *ra'peta* och silverbubblan vardera, men nu har korallerna blivit fler i antal.

Frisyrer

Kvinnorna på orten har två typer av frisyren. Den ena är vuxna kvinnors frisyren och kallas *bod-go*-fläta i tre slingor. Den frisyren har lugg, resten av håret flätas till en enda fläta i vars ände gult garn i kombination med antingen mörkblått eller rött garn flätas in. Väljer man gult garn i kombination med mörkblått och rosa garn visar det att man sörjer någon som har gått bort. Den andra frisyren, som unga kvinnor har, kallas *gyago*-flätor i tre slingor, den kännetecknas av att håret flätas i två flätor i vilkas ändar rött garn flätas in.

Bakgo

Bakgo består av två delar: en kort jacka och en ärmlös långrock. Jackan är kort och slutar vid midjan, sydd av lokalt vävd truk och nambu. För att underlätta arbete och framhäva kvinnlig grace tar kvinnorna ofta av sig höger ärm.

Den ärmlösa långrocken kan också separat kallas för bakgo, vanligtvis bärs den tillsammans med jackan. Denna långa rock är tillverkad, i en process i flera steg som spinning och vävning, av jakull och fårull. För att göra det lättare att gå har rockens vänstra och högra sida speciellt gjorts av vit fårullsfilt och svart jakullsfilt i veck.

Antalet veck bestämdes ursprungligen av ekonomiska förhållanden: den enklaste rocken kallades på minyak för *sulsho khe* och hade endast tre par veck av vit filt; en rock på medelnivå kallades *chosho khe* och hade sex par veck av vit filt; en rock i högsta klassen kallades *shosho khe* och hade åtta par veck av vit filt. Utifrån antal veck delades bakgo senare in i *bakgo med trettio veck*, *bakgo med sextio veck* och ända upp till *bakgo med åttio veck*. Med fyrtio veck på vardera sida ansågs en bakgo med åttio veck vara den finaste. På platsen finns följande ordstäv: ”Flicka, jag har en bakgo med åttio veck, så märkligt att ingen vill ta mig till fru!”

Förr i tiden tillverkades vecken genom att man pressade den nyvikta filten under stenar, eller lädersäckar fyllda med höglandskorn, i mer än en månad. Familjens ekonomiska situation bestämde antalet veck.

Med allt högre levnadsstandard har de material och tekniker som används för att tillverka bakgo blivit mer varierade och den har gradvis kommit att delas in i tre typer: *tro-ne bakgo*, *zo'ne bakgo* och *tsopa bakgo*.

Tro-ne bakgo, den tidigaste typen av bakgo, tillverkades enbart av lokal fårull och jakull. På minyak betyder "tro" vit och "ne" svart, tro-ne bakgo betyder alltså "vitmönstrad bakgo". I vissa områden kallas den även kärleksfullt *kyaka bakgo*, "kyaka" betyder skata och syftar på likheten i svart och vitt.

Zo'ne bakgo utvecklades från tro-ne bakgo, dess främsta kännetecken är det fyrkantiga tygstycket på ryggen som lokalbefolkningen kallar *zepo dokdok*. Zo'ne bakgo sys inte av den svarta och vita filt som är vanlig på platsen, istället används livfull röd gonam till mittstycket medan mönstrad truk tjänar som utsmyckning längs kanterna. På plaggets båda sidor finns tre veck noggrant sydda av tibetansk vadmal i rött, grönt och gult. På minyak betyder "zo" röd och "ne" svart, sålunda betyder zo'ne bakgo "rödmönstrad bakgo". Eftersom truk måste köpas från Ü-Tsang-regionen är denna bakgo mer värdefull och exklusivare än tro-ne bakgo, som görs av lokal vit fårull och jakull.

Tsopa bakgo i sin tur har sitt bakstycke zepo dokdok och sina sidoveck gjorda av enbart truk i klara färger, vilket ger den ett exklusivare och mer högkvalitativt utseende. Det har också gjort den till en modell som är populär bland allmänheten. I vissa områden kallas den *truk-bakgo*.

I Minyak-området delas kvinnokläder in i två kategorier efter ålder: *meza-tsego* och *mo'nyak-tsego*. På minyak betyder "meza" ung flicka och "mo'nyak" gift kvinna, "tsego" betyder kläder. Bakgo bars traditionellt av äldre kvinnor, inte av unga flickor, men oavsett ålder bärs den numera som högtidsdräkt av alla kvinnor.

Midjesmycken

Man kan bära bakgo på två sätt, med eller utan accessoarer. En särskild typ av midjesmycke görs av rött oxläder som träs med jättemusslors skal, den kallas "jättemusselskal-midjesmycke".

Man bär det vanligen på ett *gyadra*-skärp och det måste användas tillsammans med bakgo.

När kvinnor bär högtidsdräkt, använder de också en midjeaccessoar i silver vars utformning skiljer sig från andra områden. Detta midjesmycke är dekorerat med fem silveraskar, var och en graverad med fem olika motiv som tiger, lejon, fågeln garuda, drake. På båda sidor om den bärs även ett slags smycke som lokalt kallas *khab-sheb kha-zar*, i nomadområden kallas det *chawo*.

Pangden

Förr var det lokala pangden vanligtvis gjort av ett enda tygstycke och bara gifta kvinnor bar det. Numer, när de har bakgo på sig, kan gifta som ogifta kvinnor bära pangden. Materialen har också blivit mer varierade och inkluderar bland annat truk och nambu.

Tibetanska stövlar

På fötterna bär kvinnorna uppnosiga tibetanska stövlar. Sulan är av läder, fotdelen av stöveln i fårull och skaftets övre respektive undre del tillverkas av yllefilt respektive truk, allt gjort med utsökt hantverk i vacker design.

Lantsa kekhor

Lantsa kekhor (silverbricka) är en fyrkantig silveraccessoar som är inlagd med koraller och nedtill, som tofsar, hänger silverbjällror. Remmen till lantsa kekhor liknar den lantsa som lindas runt huvudet. Detta slags smycke bärs i en rem om halsen och hänger ned mot långrockens nederkant. Det sägs ha sitt ursprung i silverfat man tidigare använde för att servera te och vin till förnåma gäster, gradvis har det utvecklats till dekoration.

Annat

Under vintern bär kvinnorna lammskinsrockar; under sommaren väljer de rockar i ylle och tyg, om huvudet sveper de en huvudduk. Vid tyngre arbeten som att bära jord och sten bär de också en väst av getskinn, som kallas *phashe* eller *goko*.

Lokalt anser man att då *bak* syftar på "demonkvinnan Bakmo" och *go* på "hud", *bakgo* betyder alltså "demonkvinnan Bakmos hud", kan kvinnor som bär bakgo avvärja ondska och driva ut demoner. Det finns också en visa kopplad till tillverkningen av dräkten bakgo: "Tsering Yangzom, unga dam, hjälp mig karda ullen, säg inte du inte kan karda, bara karda den så här.

Tsering Yangzom, unga dam, hjälp mig spinna garnet, säg inte du inte kan spinna, bara spinn det så här. Tsering Yangzom, unga dam, hjälp mig väva tyget, säg inte du inte kan väva, bara väv det så här." Folk sjunger och dansar till den visan, i sång och dans gestaltar de hur bakgo tillverkas.

Olika resurser i den aktuella miljön och levnadsbehov har skapat mångskiftande, särpräglade klädkulturer och inom den tibetanska klädkulturen intar den unika, färgstarka bakgo-dräkten en viktig plats.

ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་ལྷ་མོ་

Lharima, kvinnors
klädedräkt

① མགོ་སྒོ་ས།
Gopho

② ཐོག་སྒོ།
Togle

③ ཐོད་འཕངས།
Topang

④ རྩ་ལུང་།
Örhängen

⑤ རྩ་ལུང་།
Gyalung

⑥ གཤུ།
Ga'u-ask

⑦ ཁ་ལི།
Trale

⑧ ཐོད་ལུངས།
Hårfodral

⑨ སྒྲ་སྒོ་ག།
Tradrok

⑩ ཆབ་མ།
Chabma

⑪ རྩ་ལུང་།
Hya-khyon
(silverkedjor med
bjällror)

⑫ ལ་སྒོ།
La'gae

⑬ སྒྲ་དྲིས།
ལུ་ལུ་ཐེ།
Trache (le'etae)

⑭ ལུ་དམར།
Rött pangden

⑮ མཆེ་བ།
Chewa

⑯ ཏེས་མ།
De'ma

⑰ ཅོར།
འཕན།
Tofsar

I häradet Nyarong ligger Lharima kommun – som har fått sitt namn på grund av att landskapet liknar en örn som breder ut sina vingar – vars befolkning huvudsakligen lever av boskapsskötsel. När kvinnorna här deltar i viktiga tillställningar och bär sina finaste kläder har de traditionella dräkter som inkluderar hårsmucken, örhängen, chabma, tibetansk rock och rött pangden.

Hårutsmuckning

Bland hårsmucken kallas det som är besatt med bärnsten och sticks in vid hjässan för gopho. Denna huvudutsmuckning är obligatorisk för kvinnor vid högtidliga tillfällen. Ovanpå finns en korallgren, under den träs ett lädersnöre genom en bärnstenen och en bärnstensbricka för att knytas fast vid hårflätornas rötter.

Förr i tiden flätade kvinnor ofta sitt hår. Vardagsflätor behövde inte flätas på någon särskild dag, men när man skulle giftas bort måste man välja en lyckosam dag och då låta någon göra iordning håret. Den personen måste uppfylla följande: ha båda föräldrar i livet, tillhöra en högättad släkt, ha barn och barnbarn med god karaktär samt ha ett stjärntecken och namn som enligt astrologiska beräkningar är passande.

Flätningen gick till så här. Först använde man ett verktyg, gjort av myskhjortens hörntand, för att skilja hårslingorna åt. Sedan blandade man smör och vatten vilket fördelades jämnt i håret. Därefter flätades håret noggrant i ett antal smala flätor.

Togle-flätor avser de två flätorna i åtta slingor mitt uppe på huvudet: håret uppe på huvudet delas i två lika delar som vardera flätas till en tjock fläta, vilka sedan hänger ned på höger alternativt vänster sida. Resten av håret flätas till små, tunna flätor i tre slingor, kända som "svarta flätor i tre slingor". För att undvika att dessa småflätor som hänger ner ska skymma ansiktet, flätade kvinnorna löst samman rosa och blått garn och fäste det först i roten av en av de tunna flätorna intill höger öra, sedan lät man garnet löpa bakom huvudet över småflätorna och knöt slutligen fast det i en tunn fläta vid vänster öra. Detta kallas "tinningfläta".

Som det sjungs i en folkvisa: "I begynnelsen saknades konst på en kvinnas rygg, med tinning-håret flätas den till en målning." För kvinnorna var flätningen ett sätt att smycka sig och visa sin elegans. Ett lokalt ordspråk lyder: "I goda tider, fläta inte håret ofta inom en månad; i dåliga tider, lämna det inte oflatat över ett år." Det betyder att man inte ska fläta håret alltför ofta under en månads tid, under gynnsamma perioder, men drabbar motgång, särskilt vid dödsfall i familjen eller andra olyckliga händelser bör kvinnorna visa sin sorg genom att inte tvätta håret och låta det vara oflatat – men det får inte pågå längre än ett år, därefter måste håret åter tvättas och flätas.

På den första tunna flätan på pannans vänstra sida, bär kvinnorna också korallpärlor tillsammans med turkoser och små dzi-pärlor, det kallas *topang* och är ett unikt smycke. Efter att håret har flätats väljer man det utifrån sina ekonomiska förhållanden.

De tunna flätorna i pannan och de två *togle*-flätorna på sidorna, hänger naturligt ned på ryggen. Vid slutet av flätorna hänger ett par rektangulära "hårfodral". De sys av gonam i sex olika färger, sammanfogas med tunt ullgarn och fungerar som underlag för bärnstenen. Antalet bärnstenar bestäms av familjens ekonomi men vanligtvis är det mellan två och sex par; det händer att hårfodralen bärs utan bärnsten.

Mellan de två hårfodralen hänger ett smycke bestående av fyra slingor korallpärlor och bärnstenar, kallat *trale*. Dess ena ände fästs med ett silvermynt i *gyalung*, som sammanbinder flätorna uppe på huvudet, medan den andra änden naturligt hänger ned tillsammans med hårtopparna. Hårfodralen på sidorna och trale i mitten sammanlänkas av trådar med små bärnstenar och korallpärlor, det kallas "korallsmykke". Utifrån familjens ekonomi innehåller varje grupp bärnsten och korall en till fyra små koralltrådar som kan arrangeras i flera lager på varandra.

Förr brukade blått garn användas till förlängningar i änden av alla flätor i tre slingor. Nu, under senare inflytande från andra områden, används vanligen svart garn. Till midjan flätas alla förlängningar samman horisontellt med färgat garn, vilket kallas *le'etae* eller *trache*. Platsen ovanför *trache* där korallsmcket och *trale* möts, dekoreras av ett silversmycke som är besatt med tre turkoser eller korallpärlor; från det hänger silverkedjor med bjällror i ändarna, vilket kallas *hya-khyon*. Med rött, grönt och rosa garn flätas hårtopparna till en tjock fläta i tre slingor, som träs genom skärpet; i flätans ände sitter tofsar som delas i två delar, var dels övre ände lindas tätt med silvertråd flera varv och hänger naturligt.

Örhängen

Efter personlig ekonomi bär man olika örhängen i guld, silver, turkos, korall och andra material. Vid högtidliga tillfällen väljer kvinnorna silverörhängen formade som höglandskornets kärnor, vars ändar växelvis smyckas med guld och korall.

Tibetansk rock

Förr i tiden bar kvinnor ofta vita filtrockar och skinnrockar, vid högtidliga tillfällen däremot valdes rockar av truk och lammskinn, vars kant ofta dekorerades med utter- och leopardskinn. Den ekonomiska utvecklingen gjorde att bruket av rockar i truk och siden som köpts från Ü-Tsang-regionen gradvis ökade och numera anses truk vara det material som bäst passar till högtidskläder.

Chabma

Chabma görs med filt som bas, ett yttre lager rött tyg lindas om den och ovanpå finns silverblommor och silvermynt prydligt arrangerade. Den sammanlänkas med *la'gae*. *La'gae* smyckas växelvis med elfenbensringar och fingerringar. När man bär chabma lindas den två varv runt midjan varefter man fäster ena sidan av *la'gae* på kroppens högersida, så att den får hänga snett nedåt och bilda en mild båge.

Pangden

Kvinnor i nomadområdena här bär det slags förkläde med röda ränder som kallas *rött pangden*. Liksom i andra områden tjänade pangden ursprungligen till att skydda klädernas framsida från nedsmutsning under vardagssysslor, som mjölkning, men har med tiden utvecklats till en utsmyckning. Bär man tibetansk dräkt i formella sammanhang är den röda pangden oundgänglig. Mestadels sys den av lokalt fårullsgarn som har färgats, vävts och genomgått andra processer. I nederkanten har den tofsar, ovanför tofsarna är ett regnbågsmönster – kallat *de'ma* – av åtta horisontella tygremsor i färgerna vitt, gult, rött, grönt och så vidare. Ovanför *de'ma*, i vardera sida till vänster och höger, bildar tygremsor en triangulär dekoration, medan mitten pryds av ett mönster kallat *chewa*, sammansatt av blå, gula och röda tygremsor liknar formen de offergåvor som används när man driver ut demoner. Den röda pangden är inte bara utsökt i sitt hantverk men också extremt färgrik.

Därtill, för att locka till sig tamdjur, bärs på den röda pangdens högra sida en saltpåse som är gjord av samma material och med samma teknik, också den har tofsar.

Genom den speciella geografiska miljön och kulturella sedvänjor har unika kläder och smycken skapats. Av kläderna som kvinnor i dessa pastorala områden bär kan man känna skönheten i deras strålande kultur och historiska förändring.

དངུའི་རོང་མོའི་སྐྱ་ཚུགས་དང་གོས་བྱུང།

Dawu jordbruksområde,
kvinnors frisyr och dräkt

① དབུ་སྐྱུ།
སྐྱུ་མ་ཐུང།
Förlängningsgarn

② ལུང་ཐང་།
Lungthang

③ ཟེ་བད་མ།
འགག་རིང་།
Zedama

④ དུལ་ཐག།
Silverkedja

⑤ ཐེང་བཅད།
བཟུ་ཆར།
Chang-cha

Frisyrer

I jordbruksområdena från Kangsar kommun till Mejae Kha i häradet Dawu i regionen Kham, särskilt i Nyimtso-området, har kvinnorna en unik frisyre. Frisyren har två stilar – *leago* och *trache* – som båda består av flätor och förlängningsgarn.

Även om de två frisyterna kan verka enkla rymmer de i själva verket ett rikt kulturellt innehåll. Håret sätts upp på två olika sätt:

Leago är gifta kvinnors frisyre. När håret flätas delas det först i två delar från hjässans mitt, en till höger och en till vänster; också håret på bakhuvudet delas i två delar som vardera flätas till en fläta i tre slingor. Förlängningar av rött garn, kallade *walgya*, flätas in i flätornas ändar. Därefter korsas dessa två flätor och lindas runt huvudet ungefär två varv, flätornas ändar knyts fast på huvudets baksida och den synliga delen av knuten göms under flätorna.

Trache, eller *segarche*, är ogifta kvinnors frisyre. Den kännetecknas av att allt hår flätas till en tjock fläta. Ett rött förlängningsgarn lindas tätt runt flätan cirka ett spann från hårrötterna vid nacken, därefter sticks en fingerbred ihålig bambukäpp, eller en trädgren som kallas *dera*, horisontellt in i flätan vid hårknippets bas. Förlängningsgarnet och håret flätas sedan till en lösare fläta i tre slingor som börjar vid höger öra och lindas uppåt ett varv runt huvudet för att, sist, det överflödiga röda garnet från flätans ände ska dras rakt, horisontellt, på bakhuvudets övre del och knyts fast i flätan vid vänster öra, så att frisyren fixeras.

När en kvinna gifts bort ändras hennes frisyr från trache till leago. På gryningen den dag hon ska flytta till sin makes hem måste en annan kvinna, som ska ha båda sina föräldrar i livet, själv ha både söner och döttrar, leva i ett harmoniskt äktenskap utan skilsmässa, ha ett passande stjärntecken samt kunna tala och föra sig väl bjudas in för att lösa upp brudens ursprungliga trache, tvätta håret rent och sedan fläta det till leago; dessutom ska en fullständig och helig ceremoni där den nygifta eskorteras till sitt nya hem hållas. Från och med då behåller kvinnan leago som frisyr hela livet. Om en gift kvinna fortfarande bara flätar en enda fläta anses det dåligt, också om hennes make går bort eller vid skilsmässa ska hon behålla två flätor.

Det sägs att det förr fanns strikta regler gällande antal förlängningsgarn. Numera lägger unga kvinnor ofta till fler förlängningar i frisyren för att se vackrare ut, medan äldre kvinnor bara lägger till ett fåtal. De gamla traditionerna håller gradvis på att försvinna.

Äldre i området berättar att kvinnor också brukade bära bärnsten som utsmyckning på huvudet, men numer ser man det sällan i Dawu härad eller dess omnejd. I jordbruksområdena i Jaggong kommun lever dock denna sedvänja vidare.

Dessutom har både unga och äldre kvinnor ett svart hårnät av silkestråd nu, för att håret inte ska bli rufsigt eller tilltrasslas bär de det över flätorna som har lindats om huvudet.

Dawu jordbruksområde, kvinnors frisyr och dräkt 093

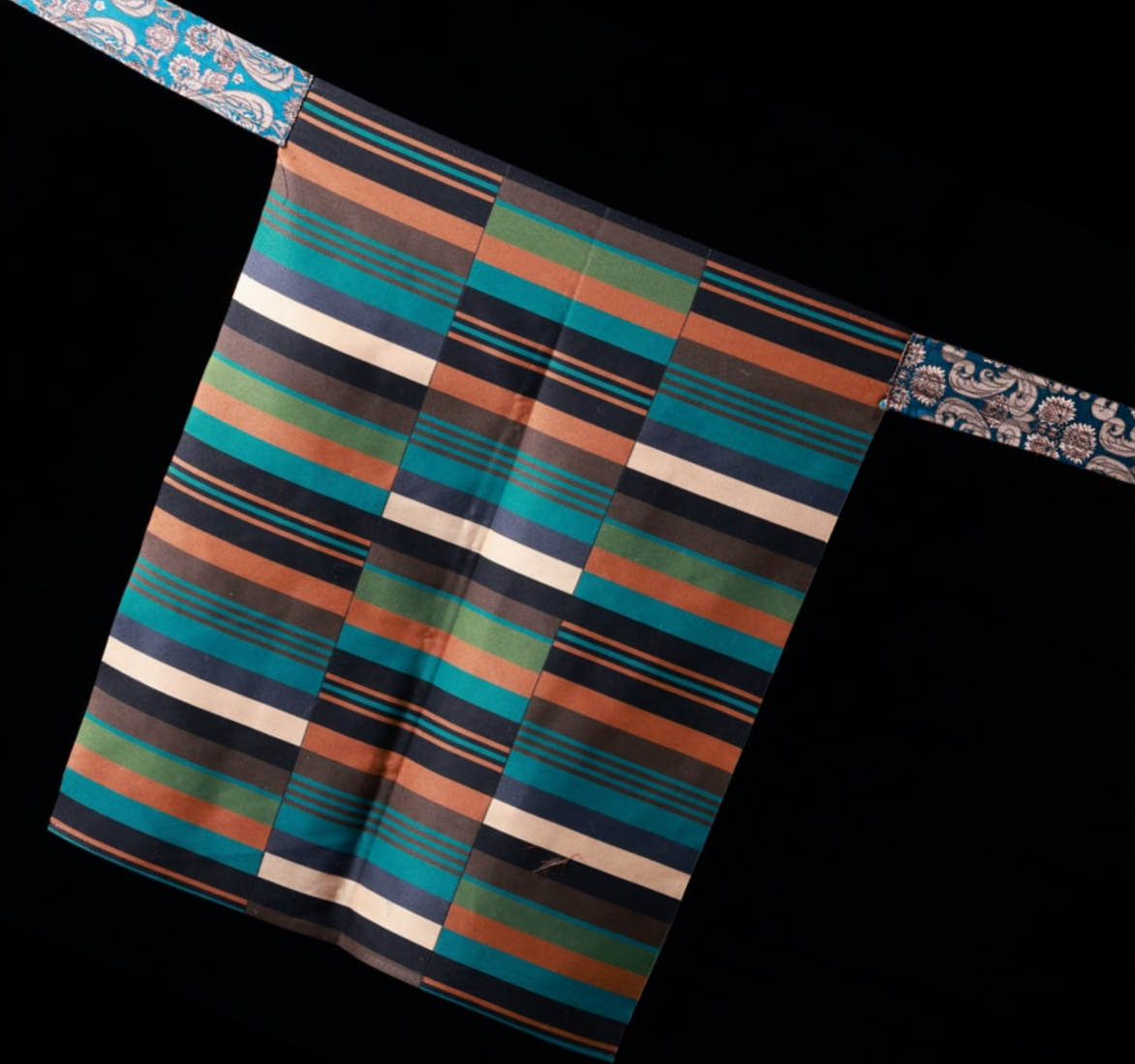
Klädedräkt

På samma sätt som i andra områden bär även kvinnor här *lungthang* i öronen samt korallhalsband eller ga'u-askar runt halsen.

Under vintern brukar de flesta kvinnor bära en sorts rock som är något smalare upptill och gjord av konstläder, medan de på sommaren ofta bär ärmlösa långklänningar av tyg som i Dawu kallas *zedama*. *Zeda* betyder ärm och *zedama* syftar alltså på kläder utan ärm, ibland kallade *gak-reng*. Vid viktiga tillfällen som kräver högtidskläder väljer man rockar av truk eller fårskin.

Oavsett vad för långrock de bär viks sidorna vid midjan bakåt så att ett enda veck bildas på var sida – till skillnad från de många vecken i andra områden – vilket är ett gemensamt drag hos kvinnor i de fem Hor-regionerna. Under rocken bärs vanligtvis röda eller rosa tibetanska blusar. Förr tyckte de om att bära svarta pangden men föredrar nu regnbågsfärgade.

För att lätt kunna laga trasiga kläder i tid vid arbete, hänger kvinnorna ett syskrin i skärpet på höger sida. Numera har syskrinet omvandlats till en accessoar med vackra broderimönster. På höger midja bär de också en sidokniv.

På vänster och höger midja hänger dessutom en vackert tillverkad silverkedja som utsmyckning. När den bärs hänger silverkedjan på framsidan i en lätt halvcirkelformad båge och den smyckas med silverlyckoknutar och silverblommor med infattade ädelstenar.

Det finns också en speciell accessoar som kan bäras på båda sidor, nämligen en räknare som kallas *chang-cha*. Dess centrum är en hexagonal lyckoknut som smyckas med olivformade rubiner. I sin helhet indelas den i tre lager – undre, mellre, övre – och hänger naturligt. Denna räknare användes från början till att räkna antalet upprepningar av mantran och liknande: efter ett varv på radbandet flyttade man en pärla i det undre lagret, för varje tusende upprepningar flyttade

man en pärla i mellanlagret, när man nådde tiotusen upprepningar flyttade man en pärla i det övre lagret och när man hade flyttat alla pärlor på det övre lagret hade man reciterat mantrat hundratusen gånger. Numer bärs dock dessa vackra räknare oftare som utsmyckning vid högtidliga tillfällen.

På fötterna bär kvinnorna tibetanska stövlar som *puma-tsak-thak* och *ko-tse*, vilka oftast gjordes av jakskinn eller serovskinn.

Kvinnornas kläder här har enkelhet och stilfullhet som huvudsakliga kännetecken, varje detalj visar respekt för och bevarande av en traditionell estetik; frisyerna är inte bara ytliga utsmyckningar, utan bär även med sig spår från historien och kulturens väsen.

ཉག་རོང་གླིང་པའི་སྐ་ཚུགས།

Nyarong, mäns frisyr

① ཟུར་སྒྲེ།
ཟུགས་སྒྲེ།
Zerle/Hyoke
(sidoflätor)

② བོ་སའི་མཐེན་གོར།
Elfenbensring

③ སྒྲ་འཇུ།
Traje

④ སྒྲ་འཕན་དམར་བོ།
Röda hårtofsar

Generellt är det en unik tradition bland tibetaner att spara långt hår, oavsett könstillhörighet. Efter att håret har flätats lägger man till röda silkestrådar, gör det till "röda hårtofsar" och lindar det runt huvudet. Det är det mest framträdande kännetecknet hos män i Kham. I synnerhet män i Nyarong, och inte bara vid festliga tillfällen som rökelseceremonier, även i vardagslivet brukar de bära elfenbensringar och andra ringar: de träs på de röda tofsarna som sedan snos om huvudet, Denna frisyre består av röda hårtofsar, elfenbensringar, ringar och andra delar.

Förr hade de flesta män i Nyarong utsläppt hår och flätade sällan. Vid hästkapplöpningar flätade dock ryttarna håret i tre till fem flätor, till en frisyre som i Nyarong kallas *tsoral*. Det var den tidigaste frisyren Nyarong-män bar. Senare flätade männen bara ett fåtal flätor och fäste röda tofsar i ändarna, en frisyre som kallas *hor-tra*. Numera fäster de röda silkestrådar direkt i ändarna av sitt utsläppta hår och sveper det om huvudet, en frisyre som kallas *aral*.

Männen flätar vanligen tre togle-flätor, en mitt på hjässan och en på vardera sidan. Sidoflätorna kallas *zerle* och *hyokle*. Fätorna är normalt flata flätor i fem slingor eller nio slingor. Den senare representerar mannens nio färdigheter, den kallas även "niofaldig mannakraft" och symboliserar en anda av prakt och kraft som aldrig avtar. Den är både lyckobringande och omsorgsfullt vacker. Flätan i fem slingor symboliserar de fem riktningarnas buddhor och kan skydda kropps- och axel-gudomar från onda influenser. Även om flätan i fem slingor tycks enklare och ruffigare än flätan i nio slingor anses båda bringa rikedom och tur.

De tre togle-flätorna sammanförs först med resten av håret, sedan används "silkestrådslindningen" för att linda hårtopparna tätt och därefter fästs den röda hårtofsen, på vilken ringar och elfenbensringar alternerande träas. En kombination man ofta ser är en elfenbensring mellan två vanliga ringar. På samma sätt hänger de dekorerade flätorna ganska löst ner vid höger öra och bildar *lhekpe*, en hängfläta. Därefter snos återstoden av den röda hårtofsen ytterligare två varv runt huvudet. Tofsens ände kan antingen hänga ner vid vänster öra eller direkt gömmas i flätorna.

Den röda hårtofsen har flera funktioner: en är, att den anses skänka mannen mod och styrka; en annan är, om man hamnar i strid med fiender och slåss med knivar och svärd eller påkar, kan den ge visst skydd om vapen träffar i huvudet (förr trädde man även in järntråd för bättre skydd); en tredje, tofsen har värmande effekt. Av de anledningarna flätas ofta denna frisyra.

Ursprungligen användes bara svarta tofsar till att linda håret, men under Gonpo Namgyals era, då stora mängder röd silkestråd infördes från Ü-Tsang uppstod gradvis den allt populärare vanan att linda röda tofsar. Det sägs att när Nyarong-armén, ledd av Gonpo Namgyal, under lång tid var stationerad i områden som Jomda och Gonjo, vilka var under Derge-hövdingens styre, blev

Nyarong-soldaternas frisyrr – kallad *nyaktra* – allmänt spridd i dessa områden. När köpmän från Gonjo och Jomda senare kom till Nyarong och folket där såg dem med röda tofsar, kallade de frisyren *gonjo-dre*. Sedan dess har modet med röda hårtofsar varit utbredd i Nyarong, som därför fick namnet ”röda Khams Nyarong”. Även så höll vissa äldre fast vid traditionen att linda svarta tofsar.

Bland äldre finns två sätt att linda håret: ett fåtal äldre lindar tofsarna om huvudet och antalet tofsar är få; flertalet äldre lindar vanligtvis inte tofsarna, de trär bara en elfenbensring över flätan och låter den hänga fritt, ned på ryggen. Unga män lägger jämförelsevis mer vikt vid de röda tofsarnas dekorativa effekt, röda hårtofsar de lindar är tjockare och fylligare, medvetet låter de också tofsarnas ändar vara mycket längre. En sådan frisyrr sägs inte bara framhäva männens utseende utan ger också intryck av pondus och mod.

På de röda hårtofsarna träs silverringar med inlagda turkoser och elfenbensringar. Elfenbensringarna fördrivar ondskefullt inflytande, medan ringarna med turkoser anses ha en mystisk kraft som lugnar själen och låter den stabiliseras. Ursprungligen bars ett silvermynt eller en spegelamulett besatt med turkos (melong) vid hårfästet i mitten av pannan, kallat *traje*. Det tjänade ursprungligen till att hindra den röda hårtofsen från att falla ned och skymma ansiktet, senare blev melongen större i storlek och utvecklades gradvis till ett eget smycke.

I vissa regioner i Nyarong användes förr även två typer själ gjorda av fårull och tyg, kallade *ade* eller *traltak*. De dekorerades med runda skivor av jättemusselskal istället för med silvermynt, en formgivning som sägs hindra själen från att irra.

Man har också behållit sedvänjan med pannlugg. Å ena sidan minskar det hur ögonen bländas av solens starka sken när man vandrar i snö och kan göra risken för snöblindhet mindre; å andra sidan bidrar det till att skapa en aura som avskräcker motståndare.

Sättet männen lindar de röda hårtofsarna skiljer sig något mellan jordbruksområden och nomadområden. Jordbruksområdenas män, som ofta rör sig i frodiga skogar och kuperad terräng, har färre tofsar och de är lindade tätt; nomadområdenas män lever i relativt öppna områden och lindar därför de röda hårtofsarna lösare samtidigt som tofsarna vid pannans hårfäste är mer framträdande, vilket bättre framhäver en storslagenhet.

Frisyren med röda hårtofsar är inte bara ett sätt för Nyarong-männen att visa upp sin personliga stil och smycka ut sig, den rymmer också många kulturella innebörder som unika, lokala seder och sätt att leva.

ཉག་ཐོང་སྟོང་མའི་བུད་མེད་གྱི་སྐྱ་ཚུགས།

Övre Nyarong,
kvinnors frisyr

1 ཐོག་སྒྲིལ།
ཐོག་ལེབ།
Togle
(hjässflätor)

2 ཐོད་སྒྲིལ།
Toktra
(övre flätor)

3 ཐུབ་སྒྲིལ།
Gyabtra
(bakre flätor)

4 རྩ་སྒྲིལ།
Natra
(tinningflätor)

5 ཐོད་ལྷུབ་སྒྲིལ།
Tosheb
(hårfodral)

6 ཐོ་ལེ།
Trale

7 ཐུ་ལེ་ཐེ།
Le'etae

8 ཐོ་ལོ་ར།
Tra'or

Daken köping ligger omkring 55 kilometer nordväst om Nyarong härad stad, dess genomsnittliga höjd över havet är 3100 meter. I övre Nyarong-regionen och särskilt i Daken köping, när de bär högtidsdräkt vid bröllop och andra festliga tillfällen, flätar kvinnorna en frisyra som har unika drag.

Frisyror och hårutsmyckningar

I Nyarong har flickor vanligtvis kort hår. Från fem års ålder börjar de spara ut håret och har det utsläppt, utan flätor, lokalt kallat *arel*. När de blir äldre kallas det längre, oflätade håret *arel khogza janglo*. De flätar också håret i många små flätor, som sedan flätas samman i nacken i formen av en vattenskopa, kallat *zargyabgo*. Dessa frisyror bärs endast av ogifta kvinnor.

Några dagar före hennes bröllop görs olika förberedelser för bruden, att fläta hennes hår är en viktig sådan. Flätningen leds av en äldre person skicklig på att fläta och assisteras av två andra. Inför flätningen tvättar de rent och kammar håret ordentligt. Under flätningen behövs en skål med lite vatten, med händerna knådar man samman hår som samlats in med smör och blandningen läggs i det rena vattnet – så görs den ”smör och hår-inpackning” som används här. Smörjer man in håret så, förhindras tovbildning, håret blir lättare att kamma, dessutom får man en naturlig glans och skönhet.

Flätaren delar in håret i flera sektioner: *togle* (hjässflätor), *gyabtra* (bakre flätor), *toktra* (övre flätor), *natra* (tinningflätor) och flätar sedan varje del för sig. Först delas håret från hjässan till pannan i mitten. Från hjässans främre del tas en stor tofs som flätas till flera platta flätor – *togle*, som på grund av sin platta form också kallas för ”platta flätor”. Antalet *togle* kan variera från tjugo till hundra och är två till sex fingrar breda. Det anses desto vackrare ju fler och bredare flätorna är, det talas till och med om ”*togle* bred som en dörr”. Detta är ett särdrag hos kvinnors frisyra här och deras unika sätt att visa upp sin skönhet. Från bakhuvudet tas en tofs som flätas till många tunna flätor, kallade *gyabtra*. Alla övriga flätor, förutom *togle* och *gyabtra*, kallas gemensamt för *toktra*. Vid vardera tinning tas två flätor som flätas samman till *natra*. När flätningen har avslutats ger man huvudflätaren kött och ostkakor som tack, vilket också är en sedvänja eller symbol för lycka som har gått i arv från förfäderna.

Förr bar man i välbärgade familjer en lyxig håraccessoar av bärnsten. På bärnstenen uppe på hjässan placerades en korallgren, bärnstenen vilade på en bärnstensplatta av gonam eller läder. Smycket som denna kombination utgjorde kallades *gogyel*. Gogyel sträckte sig längs nacken ner till rockens nederkant och på den arrangerades bärnstenspärlor, två till fyra stycken beroende på ekonomi. Änden av gogyel dekorerades med runda plattor av guld, silver eller en blandning av guld och silver som till formen liknar önskejuveler, ytan graverades med blommor eller de åtta lyckosymbolerna. I familjer med enklare ekonomiska förhållanden bar man vanligtvis bara en gogyel som inte dekorerades ytterligare. Istället för gogyel bar ogifta kvinnor trale, det smycke som består av fyra rader små korallpärlor och bärnstenar.

I hårtopparna flätades rött och gult garn samman horisontellt till ett löst och naturligt arrangemang, kallat *le'etae*; i ändarna hängdes garntofsar. På togle-flätorna på båda sidor om gogyel bars även hårfodral kallade *tosheb*. Fodralen hade rött tibetanskt ylletyg som bas, smyckades med fyra till åtta par bärnstenar och hängde från axlarna ner till midjan. Mellan de två hårfodralen

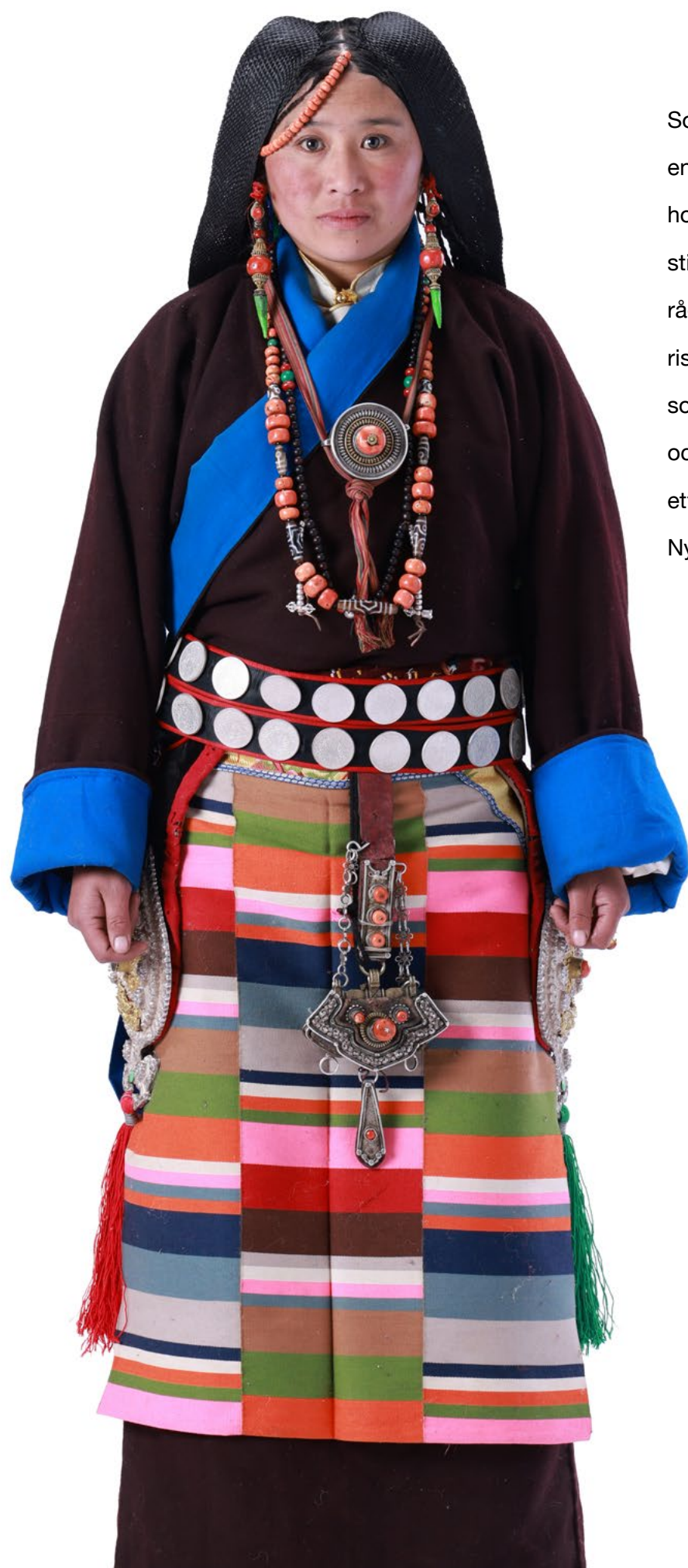
hängde även två uppsättningar korallsmycken, vardera bestående av fyra trådar med korall och bärnsten. Och på tinningflätorna på båda sidor fästes en löst tvinnad tråd av rött och vitt garn, tråden användes till att fästa alla flätor och hängde sedan ned en bit på ryggen. På vardera av de dynor som kallas *sersheb* eller *mache* fanns en silverbubbla besatt med korall, kallad *tra'or*. När man bar dem stoppades övre ändarna av *sersheb* in i skärpet så att de naturligt hängde ned på båda sidor om gogyl. *Sersheb* var endast dekorerade med *tra'or*, inte bärnsten.

Att fläta togle har en speciell kulturell betydelse på den här platsen, med dem skiljs ogifta från gifta. Förr måste kvinnor fläta togle vid bröllopet, hade en gift kvinna inte togle ansågs det olycksbådande och ledde till kritik och skvaller. På samma sätt ansågs det olycksbådande om en ogift kvinna flätade togle. Så snart en kvinna väl började fläta togle måste hon därefter behålla den frisyren och kunde endast sluta i särfall, genom att bli nunna eller änka. Tiderna har dock förändrats och nu förekommer frisyren bara sporadiskt vid folkliga festivaler, bröllop och andra särskilda tillfällen. I vardagslivet är det få som bär denna frisyr och ännu färre kan fläta den.

Andra kläder och smycken

Förr bar kvinnorna här pälsrockar på vintern och purpurroda yllrockar på sommaren, vid högtidliga tillfällen bar de truk-rockar och rockar av lammpäls. Inte särskilt olik traditionella kläder bars i andra Nyarong-områden.

Vad gäller smycken bar de ofta halsband av koraller eller dzi-pärlor och ga'u-askar i guld och silver om halsen; i öronen bar de stora och långa örhängen som liknade högländskornets kärnor och runt midjan knöt de chabma – långa nog att lindas tre varv – fullbesatta med silvermynt. Numera föredrar de regnbågsmönstrade pangden av truk, om midjan hängs små föremål som silverkedjor, syskrin och påsar.

Som ett talesätt lyder: "En dal har sina seder, en plats har sitt språk." Kläder och smycken hos kvinnorna i övre Nyarong uppvisar en unik stil och särdrag som skiljer dem från andra områden. I synnerhet genomsyras deras karaktäristiska togle-frisyr av platsens kultur och seder som den återspeglar både förfädernas visdom och lokalbefolkningens estetik, den har blivit ett av de mest framträdande kännetecknen på Nyarongs folkliga kultur.

མིང་ལྷན་མི་ཉག་པའི་གོས་རྒྱུ།

Tibetansk Minyak i
Shebmae Dzong,
klädedräkt

1 མཐོ་རས།
Huvudduk

2 བ་ནེ་ཅི།
Panertsi

3 སྒྲོང་ལག་ག།
Väst

4 སྒྲོ་བ།
Långrock

5 བང་ཁེབས།
Förkläde

Tibetanska Minyak-folket i Shebmae Dzong bor huvudsakligen på platser som Sharlung tibetanska kommun och Donglen tibetanska kommun i Sunglin-flodens avrinningsområde. Regionen ligger på en höjd i genomsnitt omkring 1800 meter över havet och har ett subtropiskt monsunbergsklimat. Den unika geografiska miljön har gjort att lokala traditionella seder har bevarats och lever vidare än idag.

Enligt dem själva migrerade det tibetanska Minyak-folket i Shebmae Dzong från Ü-Tsang-regionen. När deras förfäder ursprungligen befann sig i Ü-Tsang bar både män och kvinnor den traditionella tibetanska rocken, men väl i Shebmae Dzong – som anpassning till behov i arbetet, i livet, samt det annorlunda klimatet och andra faktorer – utvecklades den speciella klädkultur som finns nu. På grund av inflytande av främmande kulturer ser man numer endast de lokala traditionella kläderna under Shoton, ceremonin när Buddha solas, och liknande traditionella aktiviteter eller kulturella uppträdanden.

Huvudduk

Huvudduken är en lång sjal, cirka sju fingrar bred och sex meter lång, som lindas löst om huvudet. Dess ursprung har kopplingar till äldre tiders historiska legender från denna by. Män lindar vanligtvis svarta huvuddukar, kvinnor kan välja mellan svarta, blå och vita huvuddukar med båda ändar dekorerade med färgad tråd. Unga flickor bär oftast vita huvuddukar medan vuxna kvinnor tenderar att bära svarta.

Panertsi

Panertsi, som det kallas lokalt, är ett huvudsmykke som bärs på pannan. Dess underlag är avlångt och gjordes tidigare mestadels av läder, nu används främst tyg. Underlaget smyckas med ränder som sys i färgad tråd och på dem arrangeras sex eller sju silverbubblor. Panertsi kombinerades vanligtvis med huvudduken och det sägs kunna ersätta en hjälm, samtidigt som det avvärjer ondska. På grund av ekonomiska skillnader ägde vanligtvis bara rika familjer ett panertsi, som dessutom gick i arv från generation till generation.

Långrock

Till formen liknar männens långrock i stort den traditionella tibetanska rocken, men det finns skillnader: en traditionell tibetansk rock har en hel, diagonalt överlappande krage medan den lokala långrocken har en vikt ståkrage där halsöppning och slag är separata; en traditionell tibetansk rock har inner- och ytterstycken av samma längd medan den lokala långrockens innerstycke är kort och bara täcker överkroppen; en traditionell tibetansk rock saknar i de flesta fall sidoslits medan den lokala långrocken har en lång slits på vänster sida. Ibland stoppar man in långrockens ytterstycke i skärpet. Vid högtidliga tillfällen kan den kombineras med en väst av skinn från bergsgetter och jakull.

Kvinnornas långrock är kortare men har i grunden samma form. Dess krage och insidan av slagets kant dekorerar med mönstrat tyg medan ärmsluten är kantade med ett fyra fingrar brett svart tyg, som hindrar slitage och döljer smuts.

Väst

Kvinnornas väst är gjord av svart, mönstrat tyg. Ärmlös knäpps den diagonalt på höger sida. Slaget är kantat och insidan på ärmhålen är fällad. Västen bärs vanligtvis utanpå långrocken.

Förkläde

Förklädena här är huvudsakligen gjorda av svart tyg och finns i olika modeller, en knyts direkt om midjan på ett liknande sätt som i andra regioner medan den andra hängs runt halsen med en silverkedja. Upptill på det midjeknutna förklädet, finns en kantremsa av färgat tyg och när man har det på sig knyts banden framtill. Mitt fram på det halshängda förklädet finns en silverkedja, silverkedjans vardera ände är besatt med tre silverbubblor som dekoration. Förklädet pryds i övre delen av två färgade linjer. När det bärs hänger man först silverkedjan över nacken och knyter sedan förklädets band om midjan. Förklädets insida, till vänster och till höger, har kantremсор av mönstrat tyg för att förhindra slitage.

Accessoarer

Förr, enligt lokalbefolkningen, bar män ofta en kniv i en slida av läder eller trä, medan kvinnor istället bar påsar där de förvarade nål och tråd. Numera förekommer dessa föremål i princip inte utan existerar blott som berättelser.

Både män och kvinnor bär svarta, vida byxor på underkroppen. På fötterna bär man antingen halmskor eller en unik sko gjord av bambuskottens skal – en sko som tillverkas genom att fyra eller fem skal från bambuskott läggs omlott och skärs till formen av en sula, på den sulan sys tyg fast och skon är färdig.

Annan klädedräkt

Annan klädedräkt som har bevarats lokalt inkluderar *åtta odödligas hatt*, *mego* och västar.

Åtta odödligas hatt är en barnhatt med svart tyg som bas och nio silverfigurer som föreställer gudomar på framsidan. På öronlapparna på båda sidor hänger tofsar av rött garn och på vardera sidan finns en liten silverplatta stor som ett silvermynt. Hattens topp sys av tygbitar till bilder av små djur. I hattens undre del tjänar en tunn silverkedja som hakband, på hakbandet sitter en liten silverbjällra.

Till formen liknar denna hatt grannfolket tibetanska Ersus åtta odödligas hatt, men folken skiljer sig i hur den bärs. Barn från tibetanska Ersu kan bära den från åtta månaders ålder medan barn från tibetanska Minyak får vänta tills de fyller två eller tre år, vanligtvis bärs den sedan tills de blir fem, sex år gamla. Lokalbefolkningen tror att denna hatt kan fördriva ondska.

Mego är en kort rock, den tillverkas av egenproducerad get- och jakull som genomgår vävningens flera steg.

Västar görs av getskinn eller jakull och bärs huvudsakligen vid arbete. Getsskinnsvästen kan minska trycket på ryggen och förhindra att ryggen skadas av tunga föremål, medan jakullsvästen skyddar bättre från väta.

På kvällen vid Shoton framför byborna föreställningen *Hri'jas Labu* – elva män spelar olika roller och de två som spelar det gamla paret bär båda mego, men den som spelar maken måste också bära en getskinnsväst ut-och-in.

Klädedräkten hos tibetanska Minyak i Shebmae Dzong designas med en kombination av element från historia, geografi samt miljö och uppvisar den vishet och kreativitet, som har utvecklats under långvarig anpassning till en naturlig miljö och sociala förändringar. I vår tid finns dock betydande utmaningar när det gäller att bevara dessa traditionella kläder. De bärs främst under viktiga festivaler som Shoton, i vardagslivet syns de sällan till. Det fenomenet återspeglar den moderna livsstilens inflytande på traditionella seder och bruk, samtidigt som det visar att människor fortfarande och medvetet bevarar samt vidareför denna traditionella kultur.

Tibetansk Minyak i Shebmae Dzong, klädedräkt 123

མིང་སྐད་ཨེར་སུག་པའི་གོས་བྱེད།

Tibetansk Ersu i
Shebmae Dzong,
klädedräkt

① མཐོ་རས།
Huvudduk

② སྟོད་འགག།
Väst

③ རུལ་ལེན།
Blus

④ རུལ་ལེན།
Långskjorta

⑤ སྐར་གས།
Skärp

⑥ བང་ཁེབས།
Förkläde

Sharlung Yulshog i Shebmae Dzong härad ligger på södra stranden av floden Gyelmo Ngul Chu och östra stranden av Sunglinfloden. Det omges av berg på tre sidor och ligger cirka 23 kilometer från Shebmae Dzong stad. Terrängen sluttar från söder mot norr med en höjd på omkring 1600 meter över havet. Här lever en grupp från det tibetanska Ersu-folket, för närvarande drygt 300 personer. De bor i hus som byggs i en kombination av sten och trä. Huvudsaklig näringskälla är jordbruk, med vallning av djur i bergen som komplement.

Tibetanska Ersu är en gren av den tibetanska folkgruppen, huvudsakligen utbredd öster om Hengduanbergen i Kina och den tibetanska Yi-korridorens flodområden kring floderna Gyelmo Ngul Chu, Anning och Nyag Chu. Totalt uppgår befolkningen till över 30 000.

Mäns klädedräkt

Vuxna män av Ersu bär kläder som består av en svart huvudduk lindad runt huvudet, den görs av ett tygstycke minst 3,3 meter långt, och på överkroppen en enfärgad, långärmad långskjorta som når ner till anklarna, vanligtvis blå och av mjukt tyg. Runt midjan knyts ett klarrött skärp vars överflödiga ände naturligt hänger ned till vänster efter att det har knutits. Utanpå skjortan bärs en svart, ärmlös väst med ståkrage och knäppning framtill. Kragen och slagen pryds med ett obrutet broderat mönster. På underkroppen brukade man tidigare bära stora, blå byxor med benlindor av ylle, nu däremot bär man oftast byxor i hankinesisk eller västerländsk stil. På fötterna bar man förr halmskor eller handgjorda tygskor, nu bär man oftare gummiskor eller läderskor.

Kvinnors klädedräkt

Ersu-kvinnor lindar ofta en minst tre meter lång vit eller svart duk runt huvudet. De ungas är vita, de äldres svarta. På överkroppen bärs två plagg: en långärmad blus under och ovanpå den en svart, broderad ärmlös väst. Blusen är vanligtvis enfärgat blå, rosa eller grön med slag skuret diagonalt åt höger och broderier längs ärmsluten. Mönstret på fällan nedtill speglar ofta ärmslutens mönster. Den svarta västen har rund hals och diagonalt skuret slag, också dess halsringning och slagets kant har broderier. Runt midjan knyts ett färgglatt, handvävt skärp och som skärp i andra tibetanska områden är det enfärgat och har textur. Ovanpå skärpet knyts ett fyrkantigt svart förkläde vars kanter runtom pryds med flerfärgat broderi, elegant och vackert.

På underkroppen bars vanligtvis blå vida långbyxor, men i modern tid väljer man oftare svarta byxor. På fötterna bar man hemgjorda tygskor eller halmskor, men nu bär man oftare läderskor. Vad gäller accessoarer bar man tidigare silversmycken på bröstet, som silverknappar, silvertandpetare och öronskopor, men medan de flesta inte längre bär smycken väljer ett fåtal fortfarande accessoarer vanliga i andra tibetanska områden.

Barnhatt

Ersu-barn bär i princip inte traditionella kläder längre, det är bara under spädbarnsåren vissa bär hatten åtta odödliga, som har ärvts från tidigare generationer. Den hatten har svart som grundfärg och pryds med nio silverfigurer av gudomar på framsidan, på två sidors öronlappar hänger tofsar av färgad tråd och på vardera sidan finns en silverplatta stor som ett silvermynt. Hattens topp sys av färgade tygbitar som sammanfogas till bilder av små djur. Under hatten hänger en tunn silverkedja för att fixera den och i kedjans ände, vid vänsterörat, hänger en liten bjällra.

Ersu-broderi

Klädedräktens viktigaste beståndsdel hos Ersu är utan tvekan deras broderi. Dekorationerna på kragar, ärmslut, rockslag och förklädens kanter görs med broderi. Till underlag väljer man numera vanligtvis att använda en korsstygnsväv där varp och inslag samt håll för nålen tydligt syns, huvudsakligen syr man också korsstygn. Motiven är landskap, växter, blommor, fåglar, fiskar och insekter som framställs i geometriska former med klara färger, ofta arrangerade i kontinuerliga bandliknande mönster. På framträdande platser som kragar är de broderade motiven vanligtvis mer komplexa och sammansatta, medan enklare kontinuerliga mönster används till ärmslut och förkläden, vilket både är vackert och förlänger plaggets livslängd.

Flickor i Ersu-området tar efter de äldre och lär sig att brodera från tidig ålder, alla mönster präntas djupt i deras minne. Med skicklig hand för de nål och tråd och skapar utsökta broderier. År 2016 upptogs tibetanska Ersus broderi i Shebmae Dzong härads lista på stadsnivå över immateriellt kulturarv.

ལྷན་ཐུག་ཡུལ་གོས་སྒྱུ་དང་གཙམ་ཐུག་

Lan'an,

klädedräkt och broderi

1 མགོ་རས།
Huvudduk

2 ལུ་རིང་།
Långblus

3 འགག་སྟོང་།
Väst med
krage

4 སྒྲིང་ཁྲག་
Midjeväska

5 སྟོང་འགག་
Väst

6 བང་ཁེབས།
Förkläde

7 རས་ལྗམ།
Tygskor

Lan'an kommun ligger 27 kilometer norr om Chagsam härads stadskärna på floden Gyelmo Ngul Chus vänstra strand i en högländsbassäng med unik terräng och på alla sidor omgiven av berg. Genomsnittlig höjd över havet är 2400 meter, här bor över 3000 invånare, de flesta tibetanska Gojangpa.

Enligt historiska dokument levde Gojangpa-folkets förfäder ursprungligen som nomader. Från Shu-Han-perioden (tidigt 200-tal) bosatte de sig till slut, efter flera migrationer, i detta område. Här började de ägna sig åt jordbruk och vävning, vilket också blev starten på Gojangpa-kvinnornas användande av nål och tråd och födelsen för det uråldriga Gojangpa-broderiet, som kom att sammanflätas tätt med deras kläder och bli en viktig symbol för Lan'an-kulturen.

Lan'an-broderi

Lan'an-broderiet har en lång historia. Nästan alla kvinnor här behärskar broderitekniken väl. De behöver inga broderiramar eller ställningar, bara tyg, nål och tråd. De kan brodera när som helst och var som helst, också under arbetspauser avslutar de broderier utan ansträngning.

Lan'an-broderiet kombinerar den dröjande charmen från tibetanskt broderi med Qiang-broderiets teknik. Motiven brukar vara landskap, blommor, fåglar och insekter. Rikt på symbolik och tredimensionellt till form, i många lager och en elegant färgskala med naturliga övergångar inspireras broderarna av naturen när de designar sina mönster och framställer rika scenerier på begränsade utrymmen. Gojangpa-broderiet använder över tio olika slags stygn och broderare med avancerad teknik kan utföra dubbelsidigt broderi med samma motiv, till och med med olika motiv på tygets två sidor.

Urvalet av underlagsmaterial är rikt och varierat: djurhudar, läder, canvas, khaki, vanligt tyg, polyester-bomullsblandningar, siden. Valet av tråd bestäms av underlagets egenskaper. Vanligt är bomullstråd, Qiang-broderitråd, syntetisk polyestertråd och silkestråd, där silkestråden anses ha högst kvalitet.

Förr började flickor i Lan'an lära sig att brodera från äldre släktingar vid 12 års ålder, broderade föremål var också en viktig del av kvinnans hemgift. Skickligheten i att brodera blev ett viktigt mått på en kvinnas uppfostran och status i familjen.

Kvinnors klädedräkt

Lan'an-kvinnornas klädedräkt är ett utmärkt exempel på den lokala broderikonsten. Hela dräkten består av huvudduk, långblus, väst, förkläde och tygskor.

Huvudduken är ett unikt kännetecken för Lan'an-kvinnornas kläder. Den görs genom att en lång tygbit lindas i flera lager runt huvudet, lokalt kallas den "tyg i cirklar". Äldre kvinnor föredrar mörkblå huvuddukar medan medelålders och yngre kvinnor oftare har vita. En lokal folkvisa lyder: "Tre och trettio blå huvudduk, i båda ändar broderar jag pioner. Är ditt hjärta gott, unga man, bland blommorna broderar jag dig."

Upptill bär kvinnorna en koboltblå långblus och utanpå den en ärmlös, mörkblå väst med slag till höger. Handbroderade mönster med klätterväxter och dess blommor smyckar västen. Blommotivet består vanligtvis av delarna blomblad, rankor och knoppar. Vid broderingen klipps grundformerna ut från silkeskokongskal och fästs på tyget, sedan broderas med tråd först rankorna, följt av bladen och blommorna. Vissa blommor är i full blom, andra ännu rosa knoppar i väntan på att blomma: en röd tråd längst fram indikerar att blomman är på väg att slå ut. Mitt på västen broderas en stor klätterväxtblomma som symboliserar trofasthet; klätterväxtblommorna vid axlar och ärmhål representerar flitiga händer; blommönstret runt kragen symboliserar kvinnlig skönhet.

Förklädet är oftast mörkblått och broderat med fem slags blommande grenar – en i vart hörn och en i mitten – som symboliserar öst, syd, väst, norr, centrum och står för alla sidors enhet liksom folkens sammanhållning. Även ändarna på förklädets band pryds av vackert broderade blommor. Kvinnorna bär vanligtvis tygskor och skons ovansida har handbroderade blommor, vilket ger en rustik skönhet.

Vid festliga tillfällen väljer kvinnorna kläder täckta med broderier; handlar det däremot om begravningar byter de till enfärgade kläder utan broderier, för att visa stundens allvar.

Mäns klädedräkt

I Lan'an är även männens klädedräkt speciell. Vanligtvis bär också de koboltblå långskjortor med slag till höger och diagonal front, kragen och ärmsluten dekorerar av utsökt broderade kanter som gör deras varje rörelse ståtlig och kraftfull. Den "knäppta knappen fram" vid kragen måste vara ordentligt knäppt vid viktiga ceremonier, för att visa prydighet och konvens.

Midjeväskan som bärs runt midjan är ett framträdande inslag i Lan'an-männens klädedräkt. Det är en liten väska som används till att förvara personliga tillhörigheter som tobak, pengar och eldstål. Förr tillverkades den oftast av djurhudar, nu broderas gröna klätterväxtnönster på ett underlag av vitt tyg – ett enfärgat broderi som är enkelt och elegant. När de tar på sig den, drar de upp långskjortans nederkanter på båda sidorna och fäster dem med midjeväskans rem, viker ut ett hörn upptill och fäster det med en nål, vilket gör det lättare att gå. De triangulära former som bildas på framstyckets båda sidor liknar två fladdrande flaggor och symboliserar yin och yang.

Utanpå långskjortan bar man tidigare västar av djurhudar, men numer bärs oftare enkla västar av vit canvas broderade med bockhorn på nederkanten och mitt på ryggen, vilket är unikt. På underkroppen bar man tidigare byxor med vida och raka ben, på fötterna korta läderstövlar eller halmskor.

Förr använde Lan'an-folket ofta en utrustning kallad *pilele* när de bar tunga föremål. Först bands det tunga föremålet fast med rep, sedan fästes ändarna av ett brett läderbälte i repet, varefter föremålet lyftes upp på ryggen och bältets mitt lades mot pannan, som användes till stödpoint för att bära vikten. Tack vare denna smarta konstruktion hade de händerna fria och kunde behålla balansen också när de gick på oländiga bergsvägar. I takt med att det har blivit enklare att transportera saker har också denna traditionella *pilele* gradvis försvunnit ur verkligheten, den återfinns bara som minne hos den äldre generationen i form av ett speciellt vittnesbörd om Lan'ans historia.

Trots tidens skiftningar har Lan'ans broderi- och klädedrätskultur fortsatt lysa med ett unikt sken i historiens långa flod. Dessa fina stygn och utsökta mönster bevarar förfädernas vishet samtidigt som de utgör ett dokument om folkets historia. Dessa kulturarv är inte bara Lan'an-folkets stolthet, de är också värdefulla tillgångar i den mänskliga civilisationen.

མིང་ཚིག་ཤན་སྒྱུར་རེུ་མིག

Ordlistor

1

འདྲ་པའི་བྱད་མེད་ཀྱི་གོས་རྒྱུ།

Drapa, kvinnors klädedräkt

	བོད་ཡིག་ Tibetanska	ལ་ཟེན་ཡི་གེ Wylie-translitterering	སི་ཁེས་དན། Svenska
1	བལ་དིས།	bal dis/	Beldi
2	ལ་ཐུས།	la thus/	La'te
3	ཕུག་པོ་བལ་དིས།	phrug po bal dis/	Trukpo beldi
4	སེར་ཐིག་བལ་དིས།	ser thig bal dis/	Sertik beldi
5	འདྲ་ནེས་བལ་དིས།	dra nes bal dis/	Dra-nyi beldi
6	ནག་ནག་བལ་དིས།	nag nag bal dis/	Naknak beldi
7	སྤུ་དིས་བལ་དིས།	spu dis bal dis/	Pudi beldi
8	འི་འི།	hri hri/	Hri hri
9	འི་འི།	nis nis/	Nyi nyi
10	ནག་ནག	nag nag	Nak nak
11	སྐད་བཅིངས།	sked bcings/	Gea-chen
12	གློ་ཕྲེང་།	glo phreng /	Lotreng
13	ལྷོ་དྲི་སྒྱུ།	lto dkris/	Totri
14	ཆབ་མ།	chab ma/	Chabma
15	ཕུག་པོ།	phrug po/	Trukpo
16	གཉེན་ཡེ།	gnya' ye/	Nyaye
17	སྤ་འགག།	sta 'gag	Tagak
18	མགོ་འདྲེན།	mgo 'dren/	Godren
19	མེ་ཏོག་མེ་ལོང་།	me tog me long /	Metok-melong
20	ཆུ་གས་ཡུ་སྒྱུ་ཀ།	lcags yu skyu ka	Chakye-gyeka
21	ཡེད་ཅིང་རིས།	yed cing ris/	Yejanri

2

མི་ཉག་བྱང་མེད་ཀྱི་མགོ་རྒྱུ།

Minyak, kvinnors huvudbonad

	བོད་ཡིག་ Tibetanska	ལ་ཐིན་ཡིག་ Wylie-translitterering	སི་ལེས་དན། Svenska
1	མགོ་ཆ།	mgo cha/	Gocha
2	ཐྱོས་ཤེལ།	spos shel/	Hjäss-bärnsten
3	ཨ་ལོང་མེ་ཏོག་	a long me tog	Blomornament av ringar
4	མཐེབ་གོར།	mtheb gor/	Elfenbensring
5	རལ་བ།	ral ba/	Relwa
6	རལ་ཙོར།	ral tsor/	Raltsor
7	རྩ་ལུང་།	rna lung /	Örhänge
8	སྐྱེ་ཤྲོག་	ske sgrog	Halsspänne
9	མགོ་ཐྱོས།	mgo spos/	Gopho
10	སྒྲ་འཐེན།	skra 'then/	Trädda bärnstenar
11	འགྲུ་ཡ་རྩ་སྐ་མ།	gu ya rta sga ma/	Tagama
12	ཤ་གཅིག་མ།	phra gcig ma/	Trachikma
13	ཨ་ལོང་ཕག་སྐ་མ།	a long phag sna ma/	Gistryne-ring
14	ལ་ཆ།	la cha/	Lacha
15	ཨ་རུ།	a rdu/	Ade
16	ཕག་ས་རལ།	pags ras/	Huvudduk
17	རྒྱལ་དུག་ལྷ།	rgyan drug zhwa/	Gyen-druk-hatt
18	ལུག་ལྷ།	khug zhwa/	Kheksha
19	རི་རྒྱང་ཅི།	ri krong tsi/	Retrongtse-hatt
20	ཚ་ལུག་	tshwa khug	Saltpåse
21	སོ་ལ།	so la/	Sola
22	གློ་རིལ།	glo ril/	Loril
23	བཅའ་བོས།	bca' bos/	Chawo

ར་ལི་བྱད་མེད་ཀྱི་གོས་རྒྱུ།
Ra'le, kvinnors klädedräkt

	བོད་ཡིག Tibetanska	ལ་ཐིན་ཡིག Wylie - translitterering	སི་ཁེས་དན། Svenska
1	མགོ་སྒྲོལ།	mgo spos/	Gopho
2	སྐ་སྒྲོག།	skra sgrog	Tradrog
3	ཐེ།	the/	Tae
4	རྟོག།	tog	Korallgren
5	བྱུ་རུ་རྒྱལ་མོ་འི་ལག་ལ།	byu ru rgyal mo'i lag ya/	Sherab gyangmo lakya korallornament
6	བར་བསྐང་།	bar bsring /	Dyna
7	རྟོག་སྒྱུར།	tog skyor/	Basplatta
8	སྒྲོས་ཤེས་མཐའ་སྒྱུར།	spos shel mtha' skor/	Bärnstensräcke
9	སྒྲོས་གདངས།	spos gdan/	Bärnstensdyna
10	ཐོག་སྒྲེ།	thog sle/	Togle
11	རྩ་སྒྲ།	rna skra/	Natra
12	འོག་སྒྲ།	'og skra/	Fläta
13	མཚོ།	mtshe/	Tsae
14	ཁྲ་ལི།	khra li/	Trale
15	སྐང་ཆུང་།	srang chung /	Shangchung
16	བར་སྒྲོག།	bar sgrog	Wardrog
17	རལ་བ།	ral ba/	Relwa
18	ལ་སྒྲེ།	la ske/	La'gae
19	དངུལ་མེད།	dngul rmed/	Ngulmed
20	དངུལ་སྟེད།	dngul snyed/	Silvermyntsskärp
21	ལག་ཕྱིས།	lag physis/	Lakchi
22	ཐུ་བ།	thu ba/	Förkläde
23	ཐུ་ཁ།	thu khra/	Förkläde
24	ཏེས་མ།	tes ma/	De'ma
25	བཞོ་འབྲུག།	bzho 'gug	Mjölkkrok

4

མི་ཉག་སྐྱེས་པའི་གོས་རྒྱུན།

Minyak, mäns klädedräkt

	བོད་ཡིག Tibetanska	ལ་ཐིན་ཡི་གེ Wylie-translitterering	སི་ཁེས་དན། Svenska
1	ཡང་ལྷ།	yang zhwa/	Yangzha
2	རྒྱ་ལྷ།	rgya zhwa/	Gyazha
3	སོག་ལྷ།	sog zhwa/	Sogzha
4	རྒྱལ་ལྷ།	rgyal zhwa/	Gyalzha
5	སྐྱ་ལྷུག་ཕུད།	skra lhug phud/	Hängfläta
6	ལ་ཇ།	la cha/	Lacha
7	ཧོར་སྐྱ།	hor skra/	Hor-flätor
8	གཤ་ཇམ།	gab chab/	Ga'u-skärp i silver
9	དོར་ལྷུག་འཕེན།	dor lhug 'phen/	Dor-legpen

བརྒྱུད་ཟུར་བུད་མེད་གྱི་གོས་རྒྱན།
Gyezil härad, kvinnors klädedräkt

	བོད་ཡིག་ Tibetanska	ལ་ཐེན་ཡིག་ Wylie-translitterering	སི་ཁྲེས་དན། Svenska
1	ལྷ་ལག	zhwa log	Sha-lok
2	སྟོད་ཕོག	stod phog	To-bog
3	སྟོད་འབོག	stod 'bog	Ytterplagg
4	ཉ་ལ།	b+ha la/	Bhala
5	ཡང་ལེ་ཁ་མོ།	yang li khra mo/	Yangle chamo
6	ཕུ་པ་འབའ་རྩེས།	phyu pa 'ba' rjes/	Tsopa barje
7	ཚེ་པོ།	tshi po/	Tsepo

6

མི་ཉག་བོད་ལྷ་མ།

Minyak, tibetanska stövlar

	བོད་ཡིག Tibetanska	ལ་ཐིན་ཡི་གེ Wylie- translitterering	སི་ཁེས་དན། Svenska
1	འགོག་རི།	'gog ri/	Gok-re
2	ལྷ་མ་རི།	lham ri/	Stövelns sko
3	ལོང་མོ།	long mo/	Skaftets övre del
4	སྐ་ཁེབས།	sna khebs/	Sadelsöm
5	ལྷ་མ་སྐ།	lham sna/	Inåtböjd stövelspets
6	ལྷ་མ་མཐིལ།	lham mthil/	Sula
7	རྟོག་པ།	rdog pa/	Sula
8	འགག་སྐྱན།	'gag stan/	Gakten
9	མུ་རི།	mu ri/	Skaftets undre del
10	སྐ་མ་པ།	skam pa/	Gampa
11	ཕྱི་མཆེ།	phyi mche/	Bakre tandremsa
12	ཁ་སྟེང།	kha steng /	Khateng
13	ཡ་ཡུ།	ya yu/	Stövelkrage
14	རས་མགོ་མ།	ras mgo ma/	Regoma
15	ལྷ་མ་རྟོང།	lham rgyong /	Lhamgyong

འབག་གོས།

Bakgo

	བོད་ཡིག Tibetanska	ལ་ཟེན་ཡི་གེ Wylie-translitterering	སི་ཁེས་དན། Svenska
1	འབག་གོས།	bag gos/	Bakgo
2	རི་རྩོང་ཙེ།	ri krong tsi/	Retrongtse-hatt
3	རྩྭ་དྲུག་ལྷ།	rgyan drug zhwa/	Gyen-druk-hatt
4	ཧོར་ལྷ།	hor zhwa/	Hor-hatt
5	ལྷ་རྒྱུག།	zhwa rkub/	Hattens botten
6	དངུལ་ལྷ།	dngul zhwa/	Silverhatt
7	ལ་ལྷ།	lany+dza/	Lantsa
8	ར་ཕུ་ཏ།	ra pu ta/	Ra'peta
9	དངུལ་ཕོག།	dngul phog	Silverbubbla
10	བོད་མགོ་སུམ་སྐྱ།	bod mgo sum skra/	Bodgo-fläta i tre slingor
11	རྩ་མགོ་སུམ་སྐྱ།	rgya mgo sum skra/	Gyago-flätor i tre slingor
12	སྟོད་འབོག།	stod 'bog	To-bog
13	སུལ་ཤོ་ལྷ།	sul sho khu/	Sulsho khe
14	ཆོས་ཤོ་ལྷ།	chos sho khu/	Chosho khe
15	ཤོ་ཤོ་ལྷ།	sho sho khu/	Shosho khe
16	ཁྲོ་ནེས་འབག་གོས།	khro nes 'bag gos/	Tro-ne bakgo
17	ཙོ་ནེས་འབག་གོས།	zo nes 'bag gos/	Zo'ne bakgo
18	ཟེ་པོ་རྟོག་རྟོག།	zi po rdog rdog	Zepo dokdok
19	ཚྭ་པ་འབག་གོས།	tshos pa 'bag gos/	Tsopa bakgo
20	ཕུག་འབག་གོས།	phrug 'bag gos/	Truk bakgo
21	དུང་ཆབ་མ།	dung chab ma/	Chabma med jättemusselskal
22	རྩ་ཁ་སྐ་རགས།	rgya khra ska rags/	Gyadra-skärp
23	ཁམ་ཤུབ་ཁ་གཙར།	khab shubs kha gzar/	Khab-sheb kha-zar
24	བཅའ་བོས།	bca' bos/	Chawo
25	བོད་ལྷ་སྐ་འཁྱིལ་མ།	bod lham sna 'khyil ma/	Uppnästa stövlar
26	ལ་ལྷ་སྐ་འཁྱོར།	lany+dza ske 'khor/	Lantsa kekhör
27	ཕ་བཤུས།	pha bshus/	Phashe
28	མགོ་ཀོ།	mgo ko	Goko

8

ལྷ་ཁ་ལོག་བུད་མེད་གྱི་གོས་རྒྱུ།

Lharima, kvinnors klädedräkt

	བོད་ཡིག་ Tibetanska	ལ་ཐིན་ཡི་གེ Wylie-translitterering	སི་ཇུས་དན། Svenska
1	མགོ་སྒྲུབ།	mgo spos/	Gopho
2	ཐོག་སྒྲེ།	thog sle/	Togle
3	སྒྲ་ནག་སུམ་སྒྲེ།	skra nag sum sle/	Tinningflätor i tre slingor
4	ན་སྒྲ།	rna skra/	Natra
5	ཐོད་འཕངས།	thod 'phangs/	Topang
6	ལ་ལི།	khra li/	Trale
7	རྒྱ་ལུང་།	rgya lung /	Gyalung
8	སྒྲ་སྒྲོག་	skra sgrog	Tradrok
9	ལུ་ཁྱ་ཐེ།	lu 'u the/	Le'etae
10	སྒྲ་དྲིལ།	skra dkris/	Trache
11	བྱ་ཁྱུང་།	bya khyung /	Hya-khyon
12	ཐུ་དམར།	thu dmar/	Rött pangden
13	ཏེས་མ།	tes ma/	De'ma
14	མཆེ་བ།	mche ba/	Chewa
15	ཐོད་ཤུབས།	thod shubs/	Hårfodral

དཔུའི་རོང་མོའི་སྐྱ་ཚུགས་དང་གོས་རྒྱ།

Dawu jordbruksområde, kvinnors frisy och dräkt

	བོད་ཡིག Tibetanska	ལ་ཐིན་ཡིག Wylie-translitterering	སི་ལེས་དན། Svenska
1	བསྐས་གོ	bslas go	Leago
2	དབྱ་མྱ།	dbu skya/	Rött förlängningsgarn
3	སྐ་མཐུད།	skra mthud/	Förlängningar
4	སྐ་གཏུ།	skra gcu/	Trache
5	སུ་ཀར་གཏུ།	su kar gcu/	Segarche
6	སྐ་ཤུབས་དྲུ་རྒྱ་མ།	skra shubs drwa rgya ma/	Hårnät
7	ལུང་ཐང་།	lung thang /	Lungthang
8	ཟི་བར་མ།	zi brda ma/	Zedama
9	འགག་རིང་།	'gag ring /	Gak-reng
10	ཐང་བཅད།	phreng bcad/	Chang-cha
11	བར་ཚར།	bcu tshar/	Räknare
12	ཤུ་མ་རྒྱ་འཐག་	spu ma rtsag 'thag	Puma-tsak-thak
13	ཀོ་ཙི་ལྷ་མ།	ko tsi'i lham/	Ko-tse-stövlar

10

ཉག་རོང་སྤྱེས་པའི་སྐྱ་ཚུགས།

Nyarong, mäns frisy

	བོད་ཡིག་ Tibetanska	ལ་ཟིན་ཡིག་ Wylie-translitterering	སི་ཁྲེས་དན། Svenska
1	སྐྱ་འཕན་དམར་པོ།	skra 'phan dmar po/	Röda hårtofsar
2	ཚོགས་རལ།	tshogs ral/	Tsoral
3	ཧོར་སྐྱ།	hor skra/	Hor-tra
4	ཨ་རལ།	a ral/	Aral
5	ཐོག་བསྐྱས།	thog bsas/	Togle
6	ཟུར་སྤེ།	zur sle/	Zerle
7	ཕྱོགས་སྤེ།	phyogs sle/	Hyokle
8	སྐྱ་དྲིལ།	skra dkris/	Trache
9	སྐྱ་ལྷུག་ཕུད།	skra lhug phud/	Hängfläta
10	ཉག་སྐྱ།	nyag skra/	Nyarong-frisy
11	གོ་འཛོ་དྲིལ།	go 'jo dkri/	Gonjo-dre
12	སྐྱ་འབྲ།	skra 'ju/	Traje
13	ཨ་དུ།	a rdu/	Ade
14	སྐྱ་ཉག་	skra ltag	Huvudduk
15	མགོ་དྲིལ།	mgo dkris/	Huvudduk

ཉག་རོང་སྟོང་མའི་བུད་མེད་གྱི་སྐྱ་ཚུགས།

Övre Nyarong, kvinnors frisyrr

	བོད་ཡིག Tibetanska	ལ་ཐེན་ཡིག Wylie-translitterering	སི་ཁེས་དན། Svenska
1	ཨ་རལ།	a ral/	Arel
2	ཨ་རལ་ཁོག་རྩ་ལང་ལོ།	a ral khog rtsa lchang lo/	Arel khogza janglo
3	གཙར་རྒྱལ་མགོ།	gzar rgyab mgo/	Zargyabgo
4	རྒྱལ་སྐ།	rgyab skra/	Gyabtra
5	ཐོག་སྐ།	thog skra/	Toktra
6	རྩ་སྐ།	rna skra/	Natra
7	མགོ་དཀྱིལ།	mgo dkyil/	Gogyel
8	ལུ་ལུ་ཐེ།	lu 'u the/	Le'etae
9	ཐོད་ཤུབས།	thod shubs/	Hårfodral
10	མ་ཆས།	ma chas/	Mache
11	ཟུར་ཤུབས།	zur shubs/	Sersheb
12	སྐ་འོར།	skra 'or/	Tra'or

12

མིང་མྱེད་མི་ཉག་པའི་གོས་རྒྱུ།

Tibetanska Minyak i Shebmae Dzong, klädedräkt

	བོད་ཡིག Tibetanska	ལ་ཟེན་ཡི་གེ Wylie-translitterering	མི་མེས་དན། Svenska
1	མགོ་རས།	mgo ras/	Huvudduk
2	ཕ་ནེ་ཅི།	pha ne tsi/	Panertsi
3	འགག་སྟོད།	'gag stod/	Väst
4	པང་ཁེབས།	pang khebs/	Förkläde
5	མུས་ཀོ་ལོ།	mus ko lo/	Mego

མིང་སྐད་ཨེར་སུག་པའི་གོས་རྒྱུ།

Tibetansk Ersu i Shebmae Dzong, klädedräkt

	བོད་ཡིག Tibetanska	ཡ་ཐེན་ཡི་གེ Wylie-translitterering	སི་མེས་དན། Svenska
1	མགོ་རས།	mgo ras/	Huvudduk
2	འགག་སྒོད།	'gag stod/	Väst
3	རྒྱལ་ལེན་རིང་པོ།	rngul len ring po/	Långskjorta
4	རྒྱལ་ལེན།	rngul len/	Skjorta/Blus
5	སྐད་རགས།	sked rags/	Skärp
6	པང་ཁེབས།	pang khebs/	Förkläde
7	རས་ལྗམ།	ras lham/	Tygskor
8	ངང་སྒོང་མྱ་མོ།	drang srong zhwa mo/	Hatten åtta odödliga

14

སྐང་བྱག་ལུལ་གོས་རྒྱན་དང་གཙག་བྱུང་།

Lan'an, klädedräkt och broderi

	བོད་ཡིག Tibetanska	ལ་ཇིན་ཡི་གེ Wylie-translitterering	སི་ལེས་དན། Svenska
1	མགོ་རས།	mgo ras/	Huvudduk
2	ལ་རིང་།	l+wa ring /	Långskjorta/långblus
3	འགག་སྟོང་།	'gag stod/	Väst med krage
4	པང་ཁེབས།	pang khebs/	Förkläde
5	རས་ལྗམ།	ras lham/	Tygskor
6	མེད་ལུག་	sked khug	Midjeväska
7	སྟོང་འགག་	stod 'gag	Väst
8	ཕི་ལི་ལི།	phi li li/	Pilele

khenposodargye.org

Endast för icke-kommersiellt bruk